

Raad voor de
rechtspraak

Rechtspraak en de media: onlosmakelijk met elkaar verbonden?

Hans Nijenhuis

Waarom niet de uitspraak
maar de rechtspraak voor
zichzelf moet spreken

Elianne van Rens

De rechtspraak en de media
vanuit het perspectief van
een strafrechter

Diederik Greive

Rechtspraak, media en
de verbubbeling van de
publieke ruimte

Leonie van Lent

Een beschouwing op basis van
de jurisprudentie van het EHRM

Nelleke Stolk

Tips van een advocaat hoe om te
gaan met media-aandacht

Rechtspraak en de media:
onlosmakelijk met elkaar verbonden?

rechtstreeks 3/2024

Colofon

Rechtstreeks is een periodiek voor de Rechtspraak en richt zich op de praktijk en de ontwikkeling van de rechtspraak in Nederland. Het tijdschrift, verspreid door de Raad voor de rechtspraak, stelt zich ten doel wetenschappelijke inzichten en bijdragen aan het publieke debat over de rechtspraak ter kennis te brengen van allen die beroepshalve bij de rechtspraak betrokken zijn. Opname in *Rechtstreeks* betekent niet dat de inhoud het standpunt van de Raad voor de rechtspraak weergeeft.

Redactie

Dr. R.S.B. (Renée) Kool
Universitair hoofddocent bij het Willem Pompe Instituut voor strafrechtswetenschappen en het Utrecht Centre for Accountability and Liability Law (UCALL) aan de Universiteit Utrecht

Drs. A. (Harry) Koster
Kennisarchitect bij de Raad voor de rechtspraak

Mr. K.G.F. (Kim) van der Kraats
Rechter rechtbank Midden-Nederland en bijzonder hoogleraar rechtspraak aan de Universiteit Utrecht

Prof. mr. dr. A.T. (Bert) Marseille
Hoogleraar bestuurskunde, in het bijzonder de empirische bestudering van het bestuursrecht aan de Rijksuniversiteit Groningen

Dr. S.B.M. (Sebastiaan) Princen
Universitair hoofddocent bij Bestuurs- en Organisatiewetenschap (USBO) van de Universiteit Utrecht

Redactieraad

Prof. mr. T. Barkhuysen
Prof. mr. Y. Buruma
Prof. mr. dr. I. van Domselaar
Prof. mr. N.J.H. Huls

Redactieadres

Redactie *Rechtstreeks*
Raad voor de rechtspraak
Afd. Strategie
Postbus 90613
2509 LP Den Haag
E-mail: rechtstreeks@rechtspraak.nl

Oplage

3.770 exemplaren

ISSN 1573-5322

Uitgever

Xerox/OSAGE

Abonnementen

Rechtstreeks wordt gratis toegezonden aan hen die tot de doelgroep behoren. Wie meent voor toezending in aanmerking te komen wordt verzocht zijn naam, postadres en functie kenbaar te maken aan het secretariaat van *Rechtstreeks* (rechtstreeks@rechtspraak.nl).

Adresmutaties

Xerox Communicatie Service
t.a.v. het bedrijfsbureau
Kalvermarkt 53
2511 CB Den Haag
E-mail: info@xnloverheid.nl

Retouren

Bij onjuiste adressering verzoeken wij u gebruik te maken van de adresdrager en daarop de reden van retournering aan te geven.

© Staat der Nederlanden (Raad voor de rechtspraak)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in een voor anderen toegankelijk gegevensbestand worden opgeslagen of worden openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Raad voor de rechtspraak. De toestemming wordt hierbij verleend voor het verveelvoudigen, in een gegevensbestand toegankelijk maken of openbaar maken waarvoor geen geldelijke of andere tegenprestatie wordt gevraagd en ontvangen en waarbij deze uitgave als bron wordt vermeld.

Inhoud

Redactioneel	5
Over de auteurs	8
Column Tussen kristal en rook <i>Lyana Francot</i>	10
Journalist Waarom niet de uitspraak maar de rechtspraak voor zichzelf moet spreken <i>Hans Nijenhuis</i>	13
OM Rechtspraak, media en de verbubbeling van de publieke ruimte <i>Diederik Greive</i>	20
Advocaat Tips van een advocaat hoe om te gaan met media-aandacht <i>Nelleke Stolk</i>	28
Rechter De rechtspraak en de media vanuit het perspectief van een strafrechter <i>Elianne van Rens</i>	32
Wetenschap Een beschouwing op basis van de jurisprudentie van het EHRM <i>Leonie van Lent</i>	38

Redactioneel

Er gaat geen dag voorbij zonder media-aandacht voor de rechtspraak. Persrechter treden op om over een zaak en uitspraak van een rechter uitleg te geven. Ook zijn er genoeg voorbeelden waar de Rechtspraak en rechters een eigen koers varen om met behulp van of in samenwerking met media de burger een transparant en duidelijk beeld te geven van hoe de rechtspraak werkt. Denk maar aan tv-programma's als *Voor de rechter* en *De rijdende rechter*. Op sociale media laten Rechtspraak en rechters zich ook niet onbetuigd. Hoe zouden de Rechtspraak en de rechter zich anno 2024 in een samenleving die steeds complexer wordt en waar de burger steeds wantrouwend staat ten aanzien van instituties, zich moeten of kunnen opstellen richting burger en media?

Deze *Rechtstreeks* staat in het teken van het thema 'de Rechtspraak, de rechter, de media'. Wie even terugbladert in de archieven van dit blad zal ontdekken dat net na het ontstaan van dit periodiek al in het tweede nummer van *Rechtstreeks* in 2004 aandacht werd besteed aan het thema met als titel 'Rechters en de media: een knelkoppeling'. Daarin staan bijdragen die rechters ertoe lijken te willen bewegen om op basis van het toegekende gezag zelf een duidelijke positie te kiezen bij het bepalen wat binnen de grenzen van vereiste openbaarheid hoort en wat niet. Laat men die afbakening van het domein over aan de media dan dreigt openbaarheid verkruid te worden tot een mix van infotainment waar het de zaak-verslaggeving betreft en een zoektocht naar de mens achter de behandelende rechters, aldus Albert Klijn (destijds in het redactioneel). In die tijd

bestond sociale media zoals we die nu kennen nog niet. In het eerste nummer van 2017 is er daarom aandacht voor die geheel andersoortige media en hoe de Rechtspraak en de rechter zich hiertoe zouden kunnen verhouden ('De pratende, schrijvende en twitterende rechter: terughoudendheid troef'). Elke keer komt de ingewikkelde combinatie van individu en ambtsdrager naar voren. De rechter is de belichaming van het ambt en daarmee is elke gedraging of uitlating via zijn persoon met de rechtspraak verbonden.

De rode draad van de als ingewikkeld gevoelde verhouding lijkt zich ook nu anno 2024 door te trekken. Zo merkt **Hans Nijenhuis** (journalist) op dat elke rechter momenten zal kennen dat anderen er met zijn uitspraak vandoor gaan. Kortom, of de rechter zich nou wel of niet tot het 'openbaar debat' wil verhouden, dat openbaar debat verhoudt zich wel tot de rechter. Vanuit zijn perspectief als journalist schetst hij welke ontwikkeling hij op het terrein van rechtspraak en media heeft gezien. Hij ziet nog voldoende kansen voor de Rechtspraak. Met zijn visie: 'Uitgangspunt moet zijn dat de communicatie net zo doordacht moet zijn als de uitspraken zelf en communicatie vereist durf, vraagt tijd en is een vak', daagt hij de rechter uit met 'een rechter is het aan zijn stand verplicht om actief verantwoording af te leggen aan de samenleving'.

Diederik Greive (hoofdofficier van justitie) gaat nog een stapje verder. Hij beargumenteert dat de rechtspraak de media nodig heeft om maatschappelijk relevant te blijven. Hij pleit ervoor dat de plicht tot voorlichten en actief media-

gebruik duidelijker verwoord moeten worden in de professionele standaard van de rechter of moeten worden opgenomen in de NVvR-rechterscode. Media maken resonantie met de samenleving mogelijk en dat houdt rechtspraak relevant, aldus Greive. Of hij alleen maar kansen ziet en geen bedreigingen leest u in zijn bijdrage. In dit licht is het interessant dat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) waarschuwt dat de rol van media in de democratie aan het afnemen is. Journalistieke inhoud wordt stelselmatig verdrongen op sociale media, door zoekmachines en op voorgeprogrammeerde smartphones, uit commerciële of politieke motieven, aldus de WRR.

Nelleke Stolk ((ex-)advocaat) analyseert het thema vanuit het perspectief van het slachtoffer en nabestaande en ziet in media-aandacht positieve en negatieve effecten, onder meer door de verhoogde druk op justitie en politie om een zaak serieus en zorgvuldig te behandelen. En media-aandacht kan ook zowel een krachtig middel zijn voor gerechtigheid en maatschappelijke bewustwording als een bron van pijn en schade voor slachtoffers en nabestaanden. Ze voegt eraan toe dat dat zeker het geval is als het idee bestaat dat het rechtssysteem niet adequaat functioneert of men in het handelen nalatig is. Mag je van de rechter dan niet verwachten dat deze juist kritisch is op de behandeling van een zaak en de onderliggende bronnen? Of is de interactie juist van belang voor de rechtsstaat, de media en de samenleving als geheel? Trek uw eigen conclusie.

Elianne van Rens (rechter) betoogt dat de toegenomen media-aandacht ervoor zorgt dat strafrechters niet alleen via hun vonnissen communiceren, maar ook bewust moeten omgaan met hoe ze tijdens de zitting en buiten de zittingszaal overkomen. Media kunnen bijdragen aan het vertrouwen in de rechtspraak, maar ook druk uitoefenen op rechters, die steeds vaker in de publieke belangstelling staan. Er is behoefte aan een balans tussen open communicatie en de bescherming van de rechterlijke onafhankelijkheid. Online aanwezigheid, vooral op sociale media zoals X, brengt risico's met zich mee, zoals reputatieschade en bedreigingen. Daarom pleit zij ervoor om zorgvuldig en terughoudend te communiceren. Ten slotte is het belangrijk dat de Rechtspraak deelneemt aan het publieke debat, vooral in media zoals talkshows, maar dan vooral door ervaren woordvoerders, om het vertrouwen in de rechtspraak te waarborgen.

Leonie van Lent (universitair hoofddocent) gaat in haar bijdrage in op fundamentele rechten en principes die bij dit thema aan de orde zijn. Deze kunnen elkaar versterken, maar kunnen ook met elkaar botsen. Zij doet dat aan de hand van de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens over de verhouding tussen persvrijheid (art. 10 EVRM) en het recht op een eerlijk proces (art. 6 EVRM). Daarachter staat het gedachtegoed van de democratische rechtsstaat en de functies die de media en de rechtspraak daarin hebben te vervullen.

De bijdragen maken duidelijk dat de rechter een belangrijke keuze heeft te maken hoe hij zich positioneert ten opzichte van de media. Er is veel vertrouwen in de rechtspraak. Vertrouwen is echter niet vanzelfsprekend en vergt onderhoud.

Tijdens een onderzoeksmiddag over publieke opinie en strafklimaat, onlangs georganiseerd door het cluster Wetenschappelijk onderzoek van de Raad voor de rechtspraak, betoogde Lucas Noyon (zie ook zijn bijdrage in *Rechtstreeks* 2023/1, 'Vertrouwen in de rechtspraak') dat tevredenheid over de rechtspraak prima samengaat met een negatief beeld van rechters die te laag straffen. De gezaghebbende rechter die handelt als een rechterlijk instituut en zich niet laat verleiden tot de populariteitsprijs is bij uitstek geschikt de kenniskloof tussen de complexiteit van de zaak en de kennis van de burger te dichten.

De column is geschreven door **Lyana Francot** (wetenschappelijk onderzoeker en coördinator wetenschappelijk onderzoek) die reflecteert op de grenzen van het moderniseringsverhaal en de maakbare samenleving, en de rol van de

rechtsstaat in een steeds complexere wereld. Kan het grote verhaal van de rechtsstaat opnieuw worden verteld met inachtneming van alle veranderingen en uitdagingen?

Deze *Rechtstreeks* is de laatste waar lid van de redactie Renée Kool, die onlangs met pensioen is gegaan, aan heeft meegewerkt. De redactie bedankt Renée voor haar inspirerende bijdragen in de redactievergaderingen en aan dit periodiek. Tot slot heeft de redactie van *Rechtstreeks* tijdens haar laatste reflectieve bijeenkomst met haar redactieraad afscheid genomen van redactieraadlid Janneke Gerards. De redactie is Janneke zeer erkentelijk voor haar bijdrage als hoeder van de kwaliteit van *Rechtstreeks*.

Namens de redactie,
Harry Koster

Over de auteurs

Lyana Francot

Mr. dr. L.M.A. Francot is senior wetenschappelijk onderzoeker en coördinator Wetenschappelijk onderzoek bij de Raad voor de rechtspraak. Daar is zij onder meer verantwoordelijk voor het onderzoeksprogramma. De temporele dimensie van recht en rechtspraak, en dan met name de toekomst, zijn haar onderzoeksthema's. Zij concentreert zich op de vraag of recht, rechtspraak en tijd sociale onzekerheid hanteerbaarder kunnen maken.

Diederik Greive

Mr. D.F. Greive MPM is sinds 2019 hoofdofficier van justitie van het arrondissementsparket Noord-Nederland. Als landelijk portefeuillehouder opsporingsberichtgeving en communicatie van het Openbaar Ministerie heeft hij dagelijks te maken met media en volgt hij de ontwikkelingen in de media op de voet. Zijn benadering van complexe vraagstukken kenmerkt zich door de combinatie van juridisch/bedrijfskundige analyse en filosofische verbeelding.

Leonie van Lent

Mr. dr. L. van Lent is als universitair hoofddocent straf- en strafprocesrecht verbonden aan het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen en het Montaigne Centrum voor Rechtsstaat en Rechtspleging van de Universiteit Utrecht. Haar onderzoek richt zich op strafprocesrecht en mensenrechten, de betekenis van de beginselen van openbaarheid en onmiddellijkheid voor het Nederlandse strafproces en de toegankelijkheid en begrijpelijkheid van de rechtspraak voor de burger (o.a. de artikel 12 Sv-procedure, lekenrechtspraak en klare taal).

Hans Nijenhuis

Drs. J.F. Nijenhuis is commentator en correspondent in Brussel voor het *Algemeen Dagblad* en de daarmee samenwerkende regionale kranten. Eerder was hij hoofdredacteur van *AD*, adjunct-hoofdredacteur bij *NRC* en mede-oprichter van *nrc.next*. Daarvoor was hij correspondent in Moskou, chef buitenland en verslaggever. Hij probeert het naar eigen zeggen voor zijn publiek 'zo eenvoudig mogelijk te maken, maar niet eenvoudiger dan het is'.

Elianne van Rens

Mr. E.A.G.M. van Rens werkt als strafrechter bij de rechtbank Den Haag. Ze was bijna 25 jaar persrechter en is nog steeds lid van de woordvoerderspool van de Raad voor de rechtspraak. Daarnaast is ze lid jurist bij de Raad van Arbitrage voor de Bouw en bij het Nederlands Arbitrage Instituut, voorzitter van de Geschillencommissie Energie en Water en voorzitter van de interne ontslagcommissie van het UWV.

Nelleke Stolk

Mr. N. Stolk was ruim negentien jaar werkzaam als sociaal advocaat in Rotterdam e.o., gespecialiseerd in het slachtofferrecht. Zij verleende bijstand aan slachtoffers en nabestaanden van ernstige geweld- en zedenzaken. Ook was ze bestuurslid van de specialisatievereniging LANGZS, het landelijk advocatennetwerk gewelds- en zedenslachtoffers, waar ze zich bezighield met de ontwikkeling van beleid op het gebied van slachtofferrechten. In oktober 2024 startte zij met de opleiding tot officier van justitie.

Tussen kristal en rook

Lyana Francot

Lange tijd was het heersende – maar niet het enige – grote verhaal dat alles beter zou worden.¹ In dit (westerse) moderniseringsverhaal is de wereld maakbaar en vooruitgang goed beschouwd onvermijdelijk. Geworteld in het gedachtegoed van de Verlichting, zou het proces van modernisering een stijgende lijn in rationaliteit, kennis, wetenschap en emancipatie laten zien. Deze overtuiging vormde een vruchtbare voedingsbodem voor de verwachting dat sociale orde per beslissing zou kunnen worden ingericht. Het aantrekkelijke van deze ‘maakbare samenleving’ is de belofte van grote controle, hoge voorspelbaarheid en daarom veel zekerheid. We kennen meer grote verhalen, zoals kapitalisme, communisme en religies, en de overkoepelende vraag is wat het nut en de waarde van die narratieven is. Een antwoord zou kunnen zijn dat er zo wordt gezorgd voor de legitimatie van een bepaalde inrichting van een samenleving. Onder die legitimatie zit nog een diepere laag: de behoefte om overzicht en houvast te scheppen in een onoverzichtelijke, onzekere wereld. Grote verhalen, van welk type dan ook, geven richting. Het is een van de vele manieren, naast bijvoorbeeld het recht, die we hebben gecreëerd om onzekerheid te reduceren of in elk geval hanteerbaar te maken.

Het moderniseringsverhaal, zo kunnen we inmiddels wel stellen, getuigt ook van nogal wat

overmatig optimisme. Ja, de maatschappij wordt inderdaad grotendeels ingericht per beslissing – beslissingen die genomen worden door actoren in de politiek, de rechtspraak, de markteconomie, allerlei organisaties en instituties, en natuurlijk ook op individueel niveau. Maar die beslissingen hebben ook gevolgen die we, als individu of als organisatie of maatschappij, niet altijd kunnen of misschien ook niet willen overzien. De inzet op doorlopende economische groei bijvoorbeeld confronteert ons met wereldwijde grote ongelijkheid en een ecologische crisis. Hele persoonlijke keuzes genereren ook effecten op macroniveau zoals de inzet van kiesrecht om uiting te geven aan een sentiment, bij wijze van protest tegen een heersende orde. De keuze is dan niet expliciet voor een antidemocratische partij maar het gevolg kan wel een regering met die tendensen zijn. Het voorgaande geeft, zeer verkort, weer dat het moeilijk en soms onmogelijk is om alle gevolgen van beslissingen te overzien.² Complicerende factoren zijn wederzijdse afhankelijkheden (interdependenties) op allerlei terreinen en de toekomsthorizon: hoe langer de termijn, hoe lastiger en slechter voorzienbaar neveneffecten van beslissingen worden. Daarnaast lijken we inmiddels ook nog van de ene crisis in de andere te rollen en dat steeds sneller. Sommigen spreken over een

¹ Over grote verhalen, een kritische klassieker: J.F. Lyotard, *Het postmoderne weten*, Kampen: Vbk Media 1979.

² Soms zijn de gevolgen wel in kaart te brengen (denk bijv. aan het rapport *Grenzen aan de groei* van de Club van Rome uit 1972), maar lijken andere (economische en politieke) belangen zwaarder te wegen. Dat is ook een beslissing.

polycrisis of een permacrisis.³ Ook dat, die aanhoudende ervaring van urgentie en crisis, verhoogt de beslissingsdruk. We lijken in steeds minder tijd beslissingen te moeten nemen die niettemin ook de langere termijn betreffen. Ik kan hier maar een fractie van de complexiteit die onze maatschappij kenmerkt beschrijven maar het is deze complexiteit die de houdbaarheidsdatum van het grote verhaal van de maakbare maatschappij bepaalt. Dat is – ook in dit geval – geen drama. Er komt ruimte voor nieuwe benaderingen en perspectieven. Niettemin ligt er ook een zekere tragiek in het einde van het moderniseringsverhaal besloten: dat wat modernisering mogelijk maakt, komt door datzelfde proces onder druk te staan.

Voor het grote verhaal van groei en vooruitgang vormden recht en politiek – met de moderne rechtsstaat als brug – belangrijke, zo niet onontbeerlijke randvoorwaarden. Het recht is een ‘dynamische stabilator’ (Hartmut Rosa) die verandering en vernieuwing mogelijk maakt, door het bieden van normatieve kaders voor ontwikkeling. Dat maakt deze ‘randvoorwaarden’ misschien ook wel een groot verhaal op zich, namelijk dat van de democratische rechtsstaat. Als we kijken naar het eerste aspect, democratie: daar is vaker wel dan niet vanuit verschillende perspectieven een crisis over uitgeroepen. Ik wil heel kort stilstaan bij een klassiekere observatie die terugkijkt op het interbellum in de vorige eeuw. A.A. de Jonge sprak over een kleine en

grote crisis van de democratie.⁴ De kleine crisis verwijst naar een verschil in ontwikkeling tussen maatschappelijke veranderingen en de ontwikkelingen in de staatsinstellingen. De grote crisis van de democratie verwijst naar antidemocratische reacties op de normatieve uitgangspunten van de democratie. Het is, zo is mijn suggestie, ook mogelijk om nu iets vergelijkbaars met betrekking tot het andere aspect, de rechtsstaat, te observeren. Ook de rechtsstaat lijkt onderhevig te zijn aan een grote en kleine crisis.

De kleine crisis van de rechtsstaat zou dan verwijzen naar het wankel evenwicht of sterker nog, naar de institutionele disbalans tussen de drie staatsmachten waarbij de rechtsprekende macht onder druk staat. De grote crisis raakt aan de kern van de rechtsstaat, namelijk dat rechtsstatelijkheid blijkbaar niet meer vanzelfsprekend is. Het feit dat er een basislijn tussen formerende partijen BBB, NSC, PVV en VVD met betrekking tot de waarborgen van de rechtsstaat moest worden geformuleerd, lijkt dit te illustreren. In het rapport van de Staatscommissie Rechtsstaat wordt gesteld dat er sprake is van een ‘onderwaardering van de rechtsstaat bij de overheid; een tekort aan ‘rechtsstatelijke cultuur’ onder politici, bestuurders en medewerkers van de overheid’.⁵ Waartoe nu dit onderscheid tussen een grote en een kleine crisis, want hebben we al niet genoeg

³ Zie bijvoorbeeld Michael Murray Lawrence, “Polycrisis’ may be a buzzword, but it could help us tackle the world’s woes”, 11 december 2022, theconversation.com.

⁴ A.A. de Jonge, *Crisis en critiek der democratie: anti-democratische stromingen en de daarin levende denkbeelden over de staat in Nederland tussen de wereldoorlogen*, Utrecht: Hes en De Graaf 1982.

⁵ Staatscommissie rechtsstaat, *De gebroken belofte van de rechtsstaat. Tien verbetervoorstellen met oog voor de burger*, te vinden op staatscommissierechtsstaat.nl.

manieren om de erosie van de rechtsstaat in kaart te brengen? Dit onderscheid maakt het mogelijk om in elk geval analytisch twee dimensies te differentiëren, een institutionele en een normatieve.

Het voert hier en nu te ver om een analyse van deze crises van de rechtsstaat te maken, maar ik wil van de gelegenheid gebruikmaken om aan te sluiten op de vraag van Carla Hoetink die volgens mij de grote crisis van de rechtsstaat – de normatieve dimensie – in heldere woorden adresseert, namelijk hoe de invulling van een ‘rechtsstatelijk reveil’, het ‘herstel van rechtsstatelijke en democratische ethiek’ vorm kan worden gegeven.⁶ Hier geldt uiteraard dat meerdere wegen naar Rome leiden en de complexiteit van deze crisis vergt ook een meervoudige aanpak. Maar één manier zou een nieuw groot verhaal van en voor onze tijd kunnen zijn, waarin het belang van de rechtsstaat opnieuw bevestigd wordt in relatie tot maatschappelijke ontwikkelingen. In zekere zin gaat het dan ook om een update van het verhaal van de rechtsstaat. Dat is, zacht uitgedrukt, geen

eenvoudige opgave want de rechtsstaat opereert, vrij naar Henri Atlan, tussen kristal en rook. Hoe kan de rechtsstaat aansluiten op een steeds complexere maatschappij die vraagt om rechtsbescherming maar ook om maatwerk, empathie en compassie? Zoals hiervoor al gesteld zoeken we, als maatschappij en als individuen, naar een (hogere) mate van overzicht en zekerheid. De rechtsstaat moet juist daaraan bijdragen: de zekerheid van een rechtmatige en rechtvaardige benadering, met oog voor zowel regels als waarden. En meer dan ooit moet de rechtsstaat bescherming kunnen bieden tegen machtsmisbruik door institutionele partijen. De al langer lopende ontwikkeling van de theorie van een ‘responsieve rechtsstaat’ biedt, als groot verhaal, hoop.⁷

Tot slot: grote verhalen zijn – als het goed is – aanleiding tot debat en kritiek en leveren hoogstwaarschijnlijk niet direct concrete oplossingen op. Ze kunnen wel een functie vervullen in het vinden van een richting, om in kaart te brengen waar we het over hebben en wat er achter zit. Om meer kristal te zien dan rook.

⁶ Carla Hoetink, ‘Rechtsstatelijk Reveil’, 18 juli 2024, nederlandrechtsstaat.nl.

⁷ Zie bijvoorbeeld M. Scheltema, ‘Bureaucratische rechtsstaat of responsieve rechtsstaat?’, *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2015/37.

Waarom niet de uitspraak maar de rechtspraak voor zichzelf moet spreken

Hans Nijenhuis

Zo werken de media

Uitspraken worden al helderder geformuleerd dan tien jaar geleden, rechtbanken plaatsen berichten op sociale media, moeten rechters echt nóg meer doen om hun beslissingen uit te leggen? Ik denk het wel. Laten we eens kijken hoe het ‘medialandschap’ is veranderd, wat dit betekent voor rechters, en of ze iets kunnen leren van andere instituten onder druk. Maar laat me eerst vertellen over mijn dochter Hanna.

Toen Hanna achttien was ging ze studeren in Berlijn en verliep dagelijks contact via de gezinsapp. Direct na de aanslagen in Parijs, 2015 was het, deelde ze daar een hartenkreet: ergerden wij ons ook zo aan die mensen die op Facebook hun profielfoto veranderen in een Franse vlag? Dat was toen even de mode, om solidariteit te betuigen. Ik vond dat eerlijk gezegd wel mooi, maar hoe leg je dat uit aan een achttienjarige? Iets over westerse waarden, zoals het recht om naar een concert te gaan en op een terras te zitten? ‘Willen de mensen in Libanon of Syrië dan niet op een terras zitten?’, vroeg Hanna. Jawel, maar... ‘Nou, dan zijn het dus geen westerse waarden, maar menselijke waarden! Ik heb mijn profielfoto veranderd in een Syrische vlag, want de mensen daar hebben onze solidariteit veel harder nodig.’

Er ontspon zich een heel gesprek en na afloop kwam de gedachte op of dit misschien iets was om, bewerkt en ingekort, in de krant af te drukken. Dat heb je met journalisten. Ik werkte destijds bij een heel goed bekendstaande titel en legde het de hoofdredactie voor. Nou nee, luidde het antwoord: het was geen nieuws, geen analyse, geen interview, geen reconstructie, kortom geen journalistiek. ‘Als jullie het willen delen, waarom zet je het dan niet op Facebook?’

Dat hebben we gedaan, dinsdagmiddag 17 november. Aan het begin van de avond kwam er een berichtje van het Belgische *Knack*: die vonden het toch wel leuk. Of ze het op hun website mochten plaatsen. Daar werd het binnen een dag 9.000 keer gedeeld. HLN, een populaire nieuwssite volgde: 11.000 keer gedeeld. Rob Wijnberg belde, die wilde het de volgende dag wel op *De Correspondent* overnemen. Maar dan met een eigen invalshoek: ‘Hoe Hanna (18) haar vader een lesje leerde’. Het is tot op de dag van vandaag het meest gelezen stuk op *De Correspondent* ooit. Wijnberg besloot het in het Engels te laten vertalen en opnieuw te plaatsen. En die vrijdag in Berlijn, 72 uur nadat we onze chat

op Facebook hadden gedeeld, werd Hanna op straat aangeklampt door een Syrische meneer. Was zij niet dat meisje van...? Huh? Ja kijk maar, zei hij, en toonde zijn telefoon: een bericht op *Al Jazeera*. Zes miljoen keer gelezen.

Dat was 2015. Media begonnen net te leren hoe ze hun verhalen effectief konden verspreiden via sociale media, maar de trend keerde zich dus al om. Verhalen begonnen op sociale media en haalden vervolgens de reguliere media.

Inmiddels weten we ook waarom dat zo gaat. Mediabedrijven zijn de afgelopen tien jaar namelijk heel goed geworden in meten en weten. En wat blijkt: veel lezers blijken er niet om te malen of een verhaal een nieuwsanalyse is of een interview. Wat telt is of een verhaal ze raakt. Of het gaat over mensen zoals zij. Of het inzicht biedt. Of ze er zelf iets mee kunnen. Data-analisten zien precies welk artikel goed wordt gelezen, en hoe lang. Of welke video wordt bekeken, want dat is nog zo'n ontwikkeling. Vooral jonge mensen zeggen steeds minder tegen elkaar: 'Heb je dit gelezen?' En steeds vaker: 'Heb je dit gezien?'

Bij titels als *Trouw* of *Het Financieele Dagblad* zijn de criteria voor succes misschien anders – het verschilt per publiek – maar de tijd dat de redactie in zijn eentje bepaalde wat goede journalistiek is, die is echt voorbij. De tijd dat de krant of de website de twee belangrijkste distributieplatformen waren trouwens ook. *NRC* bijvoorbeeld investeert veel in podcast en nieuwsbrieven. De bijdragen van Tom-Jan Meeus, een zeer gerespecteerde journalist, verschijnen zelfs niet meer in de krant. Alleen in een nieuwsbrief en online.

En de ontwikkelingen gaan maar door. Het zijn ook niet meer alleen journalisten die informatie vergaren, beoordelen en verspreiden. Betaald voetbalclubs hebben hun eigen videokanaal op YouTube: Ajax-tv bericht over, inderdaad, Ajax. Op Instagram krijgen Ajax-fans beelden vanuit de kleedkamer die Studio Sport eenvoudig niet heeft. Geert Wilders heeft met 1,4 miljoen volgers op X zijn eigen communicatiekanaal. Donald Trump heeft zelfs zijn eigen platform: True Social. Trump kan zonder YouTube, Instagram of X. En zonder *The New York Times*, maar die negeert hij al veel langer: dat is toch maar *fake news*.

Je eigen mediakanaal beginnen is niet alleen iets voor gevestigde namen. Op Instagram en TikTok wemelt het van de *influencers* die hun eigen publiek bereiken, buiten het zicht van de traditionele media om. En nee, 'influencen' – invloed uitoefenen – gaat niet alleen over mode, muziek of spelletjes. *Zeikhschrift*, van Madeleine van den Nieuwenhuizen ('medicriticus by day, rechtshistoricus by night', zo omschrijft zij zichzelf) stelt eenzijdige berichtgeving in de media aan de kaak. Ze heeft 78.000 volgers. *Politieke Jongeren* ('connecting the next generation') becommentarieert het nieuws: 170.000 volgers. *Cestmocro* ('Het laatste nieuws zie je hier als eerst') vertelt het nieuws na met een paar treffende beelden: 1,1 miljoen volgers. Dat is ongeveer het dagelijks bereik van *de Volkskrant*, *NRC* en *Trouw* samen.

Waarom rechters ‘iets’ met die media moeten

Allemaal leuk en aardig, zult u als rechter misschien zeggen, maar wat moeten wij daarmee? Rechtbanken verspreiden toch al hun uitspraken via reguliere en via sociale media? Er bestaan toch al persrechters die vragen van media beantwoorden? We hebben, kortom, de moderniseringsslag toch allang gemaakt?

Inderdaad, uitspraken zijn duidelijker geformuleerd, persberichten zijn soms zo goed geschreven dat ze de toon kunnen zetten. Alleen: dat is aan het begin van de nieuwscyclus. Maar wat doe je erna? Na zo’n eerste bericht verschijnen er immers reacties. Die weer nieuwe reacties kunnen oproepen. Nieuwe invalshoeken. Emoties ook. De talkshowtafels buigen zich erover. De socials ‘ontpuffen’. Wat weer tot nieuwe reacties leidt, en weer tot nieuws. Soms lijken de oorspronkelijke feiten uit beeld te verdwijnen, terwijl de oordelen erover alleen maar sterker worden.

Neem de uitspraak van de Raad van State over Mikael. De minister van Asiel en Migratie hoefde de elfjarige Mikael en zijn moeder geen verblijfsvergunning te verlenen. Ze zijn een te lange periode uit beeld geweest bij de vreemdelingrechtelijke instanties en zijn niet beschikbaar geweest voor vertrek naar Armenië na beëindiging van de verblijfsprocedure in Nederland. (Dit komt letterlijk uit de eerste alinea van het persbericht van de Afdeling zelf op 31 juli 2024.)

Toch las je in de weken erna steeds vaker dat de Raad van State besliste dat Mikael het land uit móét. En dat het ministerie helaas niks voor hem kon doen, omdat de rechter nu eenmaal had gesproken. Hoewel het het ministerie zélf was geweest dat in beroep was gegaan tegen de uitspraak van een lagere rechter, die had beslist dat Mikael juist mocht blijven.

De hoogste bestuursrechter kwam er lelijk op te staan. ‘Besluit tot uitzetting van Mikael is een structurele juridische misslag’, betoogde een oud-raadsheer van het gerechtshof Amsterdam in *NRC*. De Afdeling heeft ‘de letter van de regeltjes boven de geest van de regeling verkozen’, aldus een veelgelezen post op LinkedIn van de Nijmeegse jurist Carolus Grütters. ‘De uitspraak over Mikael komt dan ook van dezelfde Raad van State die niet zo heel lang geleden diep door het stof moest vanwege de toeslagenaffaire’, constateerde Maïte Vermeulen in *De Correspondent*. Folkert Jensma ging nog een stapje verder: ‘Wat bekruipt me als ik de uitspraak lees? Een hekel aan juristerij, als ik eerlijk ben. (...) Uiteindelijk is de maatstaf toch ook of je een vonnis aan je eigen moeder kan uitleggen.’ En dat uitleggen deden dus steeds anderen, niet meer de bestuursrechter zelf.

Zo zal elke rechter momenten kennen dat anderen er met zijn uitspraak vandoor gaan. Kortom, of de rechter zich nou wel of niet tot het ‘openbaar debat’ wil verhouden, dat openbaar debat verhoudt zich wel tot de rechter. En beïnvloedt zijn gezag. Want ja, wie hééft al die rechters eigenlijk gekozen? Waarom gaan rechters steeds meer op de stoel van de politiek zitten? En dat rechters D66 zijn, dat is toch ook raar? We zijn er inmiddels aan gewend geraakt te horen dat iets ‘moet’ of juist ‘niet mag’ van Brussel, waar ‘ongekozen’ bureaucraten met ‘riante salarissen’ in ‘vergaderpaleizen’ zetelen.

Wat nou als het net zo normaal wordt om te horen dat politici wel hun best doen voor de burger, maar dat de rechter er weer eens een streep door heeft gezet?

Zo doen andere instituties het

Hoe kan de rechtspraak haar rol en functie zo goed mogelijk voor het voetlicht brengen? We zagen al dat rechtbanken zich veel meer dan vroeger inspannen om precies dat te doen. En (enkele) individuele rechters ook. Rechter Joyce Lie schreef al in 2017 in dit blad over haar activiteit als JudgeJoyce op X (toen nog Twitter geheten). Rechter Jos (Jos Vink, net als Lie rechter bij rechtbank Oost-Brabant) trad in haar voetsporen. Jacco Janssen, rechtbank Rotterdam, schrijft informatieve stukken op LinkedIn. Bijvoorbeeld: 'Vanmorgen las ik een bericht op de NOS: 'Ook mensen die tot meerdere jaren cel zijn veroordeeld lopen op dit moment vrij rond vanwege het personeelstekort in de gevangenissen.' Hoe kijkt een strafrechter eigenlijk naar gevangenisstraf?' En dat legt hij dan uit.

Bij de Raad voor de rechtspraak werken zes mensen die niet alleen persberichten en uitspraken op sociale media publiceren, maar ook vragen beantwoorden. 'Rechtspraak', zoals het account heet, heeft 169.000 volgers op LinkedIn, 45.000 volgers op X en 13.000 op Instagram. Ter vergelijking: de rechtbank Amsterdam heeft er 10.000 op LinkedIn, 8.680 op X en 1.474 op Instagram. Het College van Beroep voor het Bedrijfsleven heeft er 1.000 op LinkedIn, 149 op X en zit niet op Instagram.

Daarnaast doet de Rechtspraak z'n best om te vertellen wat rechters eigenlijk doen. Met posts als: 'Bijna 2.700 rechters buigen zich dagelijks over allerlei rechtszaken. Wie zijn zij, wat maken ze mee en hoe zien ze hun taak? Vandaag vragen we het Niek van de Pasch, strafrechter bij de rechtbank Limburg. Lees het interview op onze site.'

De Raad voor de rechtspraak probeert ook wel rechters op tv te krijgen. Om naar aanleiding van een uitspraak die voor opschudding heeft gezorgd de bredere ontwikkelingen in het strafrecht toe te lichten. Maar vooralsnog willen de talkshowredacties toch liever Saskia Belleman of andere duiders van wie ze zeker weten dat ze 'leveren'. Leveren betekent zoiets als: in korte zinnen ingewikkelde problemen duiden, ad rem uit de hoek komen, met gemak meepraten over andere onderwerpen en eigenlijk al een BN'er zijn. Inderdaad, niet elke rechter zal het van nature allemaal hebben.

Hoe doen anderen het? Laten we eens kijken bij een ander instituut dat onder druk staat: de Europese Commissie. Net als de rechterlijke macht is deze uitvoerende macht veel aandacht gaan besteden aan de formulering van persberichten. Héél veel aandacht. Handige factsheets worden meegestuurd. En uitvoerige Q&A's, plus kant en klare 'quotes' van de betreffende eurocommissaris. Je ziet die cijfers en citaten vaak een op een terug in de media.

Interessanter: ambtenaren die bij het opstellen van het wetsvoorstel zijn betrokken, geven zogenoemde 'technische briefings' voor journalisten. Daarin leggen ze tot in de details uit wat er met het voorstel wordt beoogd en hoe het in elkaar zit. En daarna beantwoorden ze vragen. Niet citeerbaar, wel heel bruikbaar.

Vervolgens wordt toch ook 'Brussel' vaak genoeg verrast door een interpretatie van haar besluiten. Zoals in mei 2024. 'De Nederlandse rookworst krijgt het lastig in Europa' (*de Volkskrant*), 'Nederlands culinair erfgoed in gevaar' (*Het Nieuwsblad*), 'Aanval op de rookworst is geopend' (WNL). Dat waren de koppen na het besluit van een comité van nationale experts (dus niet de Europese Commissie), om het gebruik van bepaalde rookaroma's (dus niet de worst zelf) te verbieden, omdat ze kanker-verwekkend konden zijn. En trouwens, in de befaamde HEMA-rookworst zitten die aroma's helemaal niet. En de grootste worstproducent die ze wel gebruikt, Unilever, liet weten dat de overgangstermijn van twee jaar ruim genoeg tijd is om alternatieven te ontwikkelen. Maar ja, een politicus van NSC had het nieuws op televisie al 'witgewassen' en toegevoegd 'dat dit soort regeltjes nu precies is waar mensen zo genoeg van hebben', dus Brussel had het gedaan. Wat te doen?

Jean-Claude Juncker, commissievoorzitter tussen 2005 en 2013, zei ooit dat hij het niet als taak van de commissie zag om alle broodjeapverhalen te corrigeren. Maar de tijden zijn veranderd. In dit geval intervenieerde het bureau van de Europese Commissie in Den Haag met een zogeheten expertquote op het ANP: 'De oer-Hollandse rookworst blijft nog gewoon te koop' luidde de kop van een ANP-bericht daags na de broodjeworstverhalen. Ingelise de Boer, hoofd van het persteam van de commissie in Den Haag, legde helder uit hoe het dan wél zat.

'Een expertquote is een korte reactie op actuele thema's waarin een expert zijn/haar/hun deskundigheid laat zien', schrijft het ANP zelf op haar website. Het persbureau heeft ook vijf tips voor hoe je zo'n expertquote schrijft. Organisaties als de NVM en verzekeraar DAS maken er ook ruim gebruik van. Het is een manier om rechtstreeks in te grijpen in de nieuwscyclus.

Een andere manier is minder zichtbaar maar zeker zo effectief: een appje of belletje naar de auteur van een bericht. Dan laat De Boer weten dat iets 'misschien niet helemaal klopt'. Of dat ze een 'aanvulling' heeft. Soms legt de maker het naast zich neer, soms komt hij in actie, maar in elk geval is-ie even aan het denken gezet.

Nóg minder zichtbaar en misschien nóg effectiever: geregeld met journalisten een kopje koffie drinken. Gewoon, even informeel bespreken wat er zoal gebeurt en wat er aankomt. Dit is een staande praktijk rond het Binnenhof. Maar bijvoorbeeld ook de Permanente Vertegenwoordiging (PV) van Nederland bij de Europese Unie is er meester in. Wat speelt er en wat is de inzet van Nederland daarbij? Welk land staat aan 'onze' kant en welk land ligt dwars? De PV heeft drie diplomaten in deze rol en die doen het allemaal fulltime. Met de Nederlandse pers, maar net zo goed met correspondenten uit andere EU-landen.

‘Wij doen alles wat in het belang van Nederland is, en onze standpunten verspreiden via de media hoort daarbij’, zeggen ze zelf. *Public diplomacy* heet dat: de praktijk van het omgaan met een buitenlands publiek om de banden te versterken, vertrouwen op te bouwen en samenwerking te bevorderen. Soms zien ze hun woorden terug als gezegd door ‘een hoge diplomaat’. Soms zit het verwerkt in de nieuwsanalyse van de journalist zelf.

Dat betekent niet dat journalisten schoothondjes zijn die al gaan kwijlen als ze een bot toegeworpen krijgen. Maar brokjes informatie verzamelen is wel hun werk. Stukjes van de puzzel, om uiteindelijk het plaatje compleet te krijgen. Soms kan het voor een bron heel nuttig zijn om zo’n stukje informatie zelf te leveren, dat kan effectiever zijn dan proberen het achter te houden in de hoop dat de puzzel incompleet blijft.

Niet altijd wordt effectieve communicatie van tevoren bedacht, soms is het vooral zaak iets te laten gebeuren. Sevim Aktas werkt als jonge ambtenaar bij het directoraat-generaal Klimaat van de Europese Commissie. Daar onderzoekt ze manieren om schadelijke broeikasgassen op te slaan. Maar opvallender is dat ze daar vanaf haar eerste werkdag ook verslag van doet, op Instagram. Ze legt besluiten uit in een paar slides. ‘Die nieuwe emissiedoelen voor de transportsector, wat betekenen die precies?’ Of: ‘Weer een nieuw IPCC-rapport, waar moet je op letten?’ Ze is herkenbaar, bereikbaar en beheerst het medium van haar doelgroep. Daar is ze in haar eentje voor haar 28.000 volgers zeker zo effectief als de hele afdeling Brusselse voorlichting bij elkaar. Wat die afdeling wel goed doet: haar niet ‘corporate’ proberen te maken of vooral inzage te vragen in haar berichten: dat zou haar authenticiteit meteen onderuit halen.

Communicatie is een vak, net als dat rechtspraak dat is

Afijn, we kunnen hier eindeloos voorbeelden aanhalen, maar we eindigen op een gegeven moment toch bij het belangrijkste punt: communicatie vereist durf, vraagt tijd en is een vak. Grote organisaties als de Raad van State en de Raad voor de rechtspraak hebben inmiddels professionele woordvoerders. Bij rechtbanken verschilt het nogal. Er is altijd wel een ‘communicatiemedewerker’, maar soms is die vanuit een ondersteunende rol doorgegroeid naar deze functie en richt zij/hij zich vooral op het doorverbinden van de journalist met de persrechter. Die vervolgens helaas net in zitting is als de beller zijn deadline voelt naderen. Maar gaat een persrechter appjes sturen naar een journalist of influencer? Als de rechter diens nummer al heeft, want voor effectieve appjes moet wel ook regelmatig samen koffie worden gedronken.

Daar heeft zo’n rechter toch helemaal geen tijd voor, kun je denken. En dat klopt, alle begrip, maar dat is het punt: dan moet een andere professional misschien de communicatie doen. Iemand die wél tijd heeft om te investeren in relaties. Die de brug kan slaan tussen de juridisch-technische overwegingen van de rechtbank en de soms emotionele reactie van het brede publiek. Die kan uitleggen, corrigeren, verbanden leggen met andere uitspraken. De beperkingen kan aangeven die de rechter heeft. Desgevraagd, maar dus ook ongevraagd. Wie een netwerk heeft, kan vooraf sturen,

en op een later moment snel bijsturen als het nodig is. En als het per se een rechter moet zijn, prima, sommigen zullen er echt aanleg voor hebben, maar dan kan die niet tegelijkertijd ook nog veel zittingen hebben. Rechtspraak is een vak dat expertise en energie vraagt, maar communicatie ook.

Als u me nog een persoonlijke herinnering toestaat: in 2005 werd de gloednieuwe krant nrc.next gelanceerd en ik was chef. De uitgever verwachtte nogal wat publiciteit en had een mediatraining geregeld. Aan het eind zei de trainer nog één ding: 'O ja Hans, die eerste dag maak jij níét zelf de krant.' Wat? Die eerste dag moest ik toch júíst... 'Nee,' zei hij, 'die eerste dag is jouw taak te zorgen dat er zoveel mogelijk positieve aandacht voor die nieuwe krant komt.' Hij bleek volkomen gelijk te hebben. Er kwamen cameraploegen, fotografen, verslaggevers en bloggers en ze allemaal even energiek en enthousiast tegemoet treden – en dus beïnvloeden – was een fulltime job.

Voor sommige rechters zal dat misschien slikken zijn. Want de zaken gaan natuurlijk voor. En als je zelf niet de communicatie doet, moet je die dus uit handen geven. Vroeger duurde het vier dagen om goedkeuring te krijgen op een persbericht, nu kan het soms binnen twee uur, hoorde ik laatst zeggen. Klinkt als een verbetering, maar het wordt pas echt goed als communicatie integraal onderdeel van het interne proces is, goed geborgd in de organisatie, met een eigen verantwoordelijkheid. Dus stel: een rechtbank wil podcasts gaan maken, of een wekelijkse nieuwsbrief waarin ook kan worden ingegaan op hoe een uitspraak door de samenleving is ontvangen, dan mag het niet zo zijn dat de hoogste baas instrueert dat nu rechter X of Y eens aan de beurt is in onze podcast. Leidend bij communicatie moet altijd zijn: met welke vragen zit ons publiek vandaag? En hoe kunnen we daarop inspelen?

Moet de rechter laten zien dat hij 'een mens' is? Persoonlijk betwijfel ik dat. Als een rechter 'ook maar gewoon een mens is', net als ieder ander, waarom mag hij dan dat gezag uitoefenen? Een rechter is een instituut, met een blinddoek en een toga. Dat instituut moet wel menselijk zijn, maar dat is nét iets anders. Op tv uitspraken toelichten kan heel goed, zeker nadat er commotie over is ontstaan, maar dan wel liever in een een-op-eengesprek dan aan een talkshowtafel. Een talkshow is amusement. Er is interactie met andere gasten, die iets vinden van jouw onderwerp en andersom. Terwijl een rechter juist niets vindt, een uitspraak is immers niet zomaar een mening. Een rechter past de wet toe.

Kortom, een rechter is het aan zijn stand verplicht om actief verantwoording af te leggen aan de samenleving. Doet hij dat niet, dan bestaat het risico dat anderen gaan bepalen wat hij heeft bedoeld. En hoe moet de rechter dat doen? Neem als uitgangspunt dat de communicatie net zo doordacht moet zijn als de uitspraken zelf.

Rechtspraak, media en de verbubbeling van de publieke ruimte

Diederik Greive

Introductie

Sinds het begin van de ontwikkeling van het internet als medianetwerk en -platform, begin 2000, ben ik landelijk portefeuillehouder opsporingsberichtgeving en communicatie bij het Openbaar Ministerie (OM). Opsporingsberichtgeving betreft het gebruik van media voor waarheidsvinding en aanhouding van verdachten. Bij communicatie spitst mijn rol zich toe op het denken over landelijke uitgangspunten voor en beleid met betrekking tot media en journalistiek.

In deze lange periode heb ik naast de massamedia de sociale media zien en horen opkomen. Het horen en zien is me daarbij in de rechtspraktijk weleens vergaan.

In het werk heb ik een liefde voor alle soorten media en journalistiek ontwikkeld. Dagelijks ervaar ik dat de rechtspraktijk in het klein en de democratische rechtsstaat in het groot, gebaat zijn bij een goed gebruik van media door Rechtspraak en OM. Trouwens ook bij een onvervaarde en ontvankelijke houding ten opzichte van media en journalistiek. Voor ik start met een overdenking over rechtspraak en media, geef ik graag een beeld mee. Bij een artikel over media misstaat een beeld niet en het warmt het denken alvast op.

Athene

In de context van dit artikel zie ik een oud reliëf van de godin Athene voor me, juist geen 'modern' beeld met scherpjes en zenders.

Deze Griekse godin staat symbool voor wijsheid en zij is het boegbeeld van de stadstaat Athene.

Een stad vaak gezien als bakermat voor onze ideeën over democratie en rechtspraak. Het artikel gaat over de invloed van media op rechtspraak en ook over onze democratische rechtsstaat.

Het reliëf stamt uit circa 460 voor Christus en is te bewonderen in het Acropolis Museum. Athene is in marmer gebeiteld en kijkt met gebogen hoofd naar een al dan niet beschreven steen. Al sinds de opgraving van dit reliëf in 1888 wordt de vraag opgeworpen of er droefenis of misschien een andere emotie in haar gezicht te zien is. Die vraag kan natuurlijk niet meer beantwoord worden. Maar stel dat ze in al haar wijsheid kijkt naar de invloed van de media op democratie, rechtsstaat en rechtspraak, wat ziet ze dan en heeft ze een bedroefde, verontruste of misschien toch hoopvolle blik? Aan het beantwoorden van die vraag wil ik me wel wagen. Na deze beeldende aanloop moet de vraag wel wat scherp gesteld worden.

Juridische en filosofische benadering

Kijken we naar de ontwikkelingen van en in de media en de invloed die deze ontwikkelingen hebben op rechtspraak, wat zien wij dan gebeuren? Hoe kunnen wij deze ontwikkelingen duiden en kunnen we er ons handelen en ons beleid in de Rechtspraak op aanpassen?

Eenduidige antwoorden op deze vragen zijn niet te geven. De Rechtspraak is onderdeel van de samenleving. Een samenleving waarin media bij ons en om ons heen zijn, alom tegenwoordig. De mensen die bij de Rechtspraak werken zijn zelf mediagebruikers. Denken we over media dan zien we onszelf. Er is geen duidelijke subject-objectbenadering mogelijk. We vormen de media en de media vormen ons. Dat werkt vervreemdend. Zoals de man die recht in de spiegel kijkt en zijn achterhoofd ziet, op het schilderij 'Verboden te reproduceren' van René Magritte. Voor begrip van de invloed van media op rechtspraak probeer ik daarom de rechtstreekse juridische benadering samen op te laten gaan met enkele omtrekkende filosofische gedachten. Ik start met uitgangspunten die wat mij betreft hebben te gelden bij voorlichting en communicatie.

Drie uitgangspunten bij het gebruik van media door de Rechtspraak

1. Voorlichting is een institutionele functie van de Rechtspraak, een maatschappelijke opdracht. Het is hoofdzaak en niet iets dat alleen ondersteunt of verfraait. Uit het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), de grondwet en de Wet open overheid (WOO) komt de plicht van de overheid scherp naar voren om de burger voor te lichten en informatie te verschaffen. De burger heeft recht op informatie en een begrijpelijke toelichting op de rechtspraktijk.

Openbaarheid en het actief informeren van de burger winnen in de context van het EVRM sterk aan belang. Vooral de uitleg van artikel 10 EVRM door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens is belangrijk. Het Hof acht het de plicht van de overheid om te berichten over zaken van publiek belang.¹ Openbaarheid en openheid manifesteren zich door actief gebruik van media door de Rechtspraak.

2. Normbevestiging en het gemeenschappelijk maken van normen hebben baat bij een zichtbare rechtspraktijk, die als rechtvaardig wordt gezien.

Graag verwijs ik naar het denken van Hannah Arendt over oordelen.² Gebeurtenissen waarin zich grensoverschrijdingen voordoen, krijgen alleen betekenis en zin door te oordelen over die grensoverschrijdingen. Oordelen in een publieke ruimte waar discours mogelijk is. Zonder oordelen die in het openbaar gegeven worden, bestaat er geen gemeenschappelijke wereld.

¹ D.F. Greive, 'Media', in: J.H. Crijns, E.R. Muller & R. Robroek, *Openbaar Ministerie*, Deventer: Wolters Kluwer 2023.

² Hannah Arendt, *Het leven van de geest*, Utrecht: Ten Have 2021.

Dan ontstaan schandalen.³ Tenslotte is er niets waardevoller dan om recht te spreken vanuit de gedachte dat *'Justice should not only be done, but should manifestly and undoubtedly be seen to be done'*.⁴ Ook dit tweede uitgangspunt veronderstelt actief mediagebruik van de Rechtspraak.

3. Naast de plicht en het gemeenschappelijk maken van normen is er nog een derde reden voor actief mediagebruik door de Rechtspraak. Namelijk om controle en toetsing van de rechtspraktijk mogelijk te maken. Dat ligt in het verlengde van het uitgangspunt van normbevestiging en deling. De rechtspraktijk moet niet alleen als rechtvaardig gezien kunnen worden door rechtzoekenden maar ook als rechtvaardig kunnen worden getoetst onder de kritische ogen van burgers, politiek, journalistiek, in en door media. Zo hoort het in een democratische rechtsstaat.

Actief mediagebruik is dus de norm voor de Rechtspraak. Discussies over wel of geen gebruik van sociale media of het wel of niet voor de camera uitleg geven over uitspraken van de rechter doen daar niets aan af. De rechtspraak heeft media nodig om maatschappelijk relevant te blijven. De plicht tot voorlichten en actief mediagebruik moeten wat mij betreft dan ook duidelijker verwoord worden in de professionele standaard van de rechter of opgenomen worden in de NVvR-rechterscode.

Deze drie uitgangspunten lijken vanzelfsprekend maar een rustig huwelijk is het niet, tussen Rechtspraak en media. Er hebben zich met de opkomst van de massamedia en de sociale media ingrijpende veranderingen voorgedaan.

Media-ontwikkelingen

Over welke ontwikkelingen in de media, die van invloed zijn op rechtspraak, is het goed verder na te denken? Ik loop zes ontwikkelingen langs.

1. Openbaarheid is Openbaarheid XL geworden

Journalisten, procesdeelnemers en publiek sturen tijdens het proces berichten de wereld in over de rechtsgang. Internet, socials en ICT maken live verslaglegging en deling van informatie eenvoudig. De informatie is direct via media overal beschikbaar. Als een boemerang terug tot in de informatiestromen van het rechtsgeding. Net alsof de praktijkruimte van het recht een spiegeldoolhof is geworden. Deze ontwikkeling naar 'Hier, Nu en Meteen' verandert de rechtspraktijk. De openbaarheid van het proces is uit de voegen van de comparitiekamer, de wandelgangen van de rechtbank en de zittingszaal gebarsten. Openbaarheid XL!

Daar ben ik positief over. Voor het delen van normen en voor de toetsing van de rechtspraktijk biedt Openbaarheid XL kansen. De rechtspraktijk wordt interactiever, intersubjectiever en de snelheid van oordelen kan omhoog. Met afspraken vooraf over het proces en ordemaatregelen tijdens de zitting, is

³ Arendt 2021, Inleiding door vertalers Dirk De Schutter en Remie Peeters bij het onderdeel Oordelen.

⁴ Citaat wordt toegeschreven aan Lord Hewart, de *Lord Chief Justice* van Engeland in de zaak Rex versus Sussex Justices uit 1924.

dat (een beetje) in goede banen te leiden. Belangrijk is dat het proces niet verstoord wordt en het rechtsgeding zich kan richten op een open evenwichtige behandeling van de feiten en behartiging van de belangen van de procesdeelnemers. Dat vraagt om regie van de rechter en afspraken over het gebruik van media.

De landelijke persrichtlijn van de Rechtspraak uit 2013 is verouderd. De mediadynamiek voorafgaand, in en rond de zitting groeit. Totale beheersbaarheid lijkt me onmogelijk, maar er kan meer duidelijkheid over de kaders en mogelijkheden aan de juridisch professionals in de rechtspraktijk geboden worden. Er staat bij het schrijven van dit artikel een Persrichtlijn 2024 klaar, waarin openbaarheid van rechtspraak fundamenteel wordt genoemd, mogelijkheden voor gebruik van media duidelijk worden beschreven en ook wordt ingegaan op de beperkingen die gesteld kunnen worden aan mediagebruik.

Een verbod op gebruik van media tijdens de zitting is niet wenselijk en bovendien moeilijk te handhaven. Net als in het klaslokaal en bij vertrouwelijke vergaderingen, kunnen smartphones e.d. wel selectief geweerd worden. Ik zie de rechtbank echter niet graag veranderen in een voetbalstadion met stewards, een penitentiaire inrichting met smartphoneverbod of een kooi van Faraday.

Regulering van media in de zittingszaal wordt aangejaagd door gevoelens van onveiligheid van mensen die werken bij rechterlijke organisaties. Sociale media zijn steeds vaker brutale media. Na de moord op advocaat Derk Wiersum eind 2019 heeft het OM maatregelen genomen ter bescherming van officieren en advocaten-generaal die in het openbaar optreden in de bestrijding van de georganiseerde misdaad. Er is een Tijdelijke regeling veilige opsporing en vervolging (sinds maart 2020), waarmee de herkenbaarheid van officieren in de media beperkt kan worden. Ik bepleit een vergelijkbare regeling voor rechters. Bij het departement van Justitie en Veiligheid is weerbaarheid van (rechterlijk) ambtenaren een urgent thema. Afscherming van mensen in de media is helaas soms nodig.

Openbaarheid XL roept dus lastige vragen op over orde, beïnvloeding en veiligheid.

Dat vereist wijsheid en medialogica bij het opstellen van een nieuwe persrichtlijn en een richtlijn over herkenbaarheid in de media van medewerkers. Het woord 'pers' dekt de lading van de veelheid aan mediavraagstukken niet. Het gaat om media, niet over pers. De Rechtspraak is toe aan een mediarichtlijn.

2. Het schouwspel van het rechtsgeding wordt een spektakel

Nieuw zijn de procesdeelnemers die voorafgaand aan het geding of gedurende de verschillende fasen van het rechtsgeding, media gebruiken om hun verhaal onder de aandacht van 'iedereen' te brengen. Zij delen begerig hun kijk op de feiten en op waarheid. In de rechtspraktijk stapelen de voorbeelden zich op. Rechtspraak verandert daardoor van een schouwspel in een spektakelstuk:

- Daders van strafbare feiten, die voorafgaand aan de zitting filmpjes, foto's en berichten verspreiden via media over hun waarheid en de betekenis van hun handelen.

- Bekende Nederlanders die gedurende het proces persconferenties geven.
- Procespartijen die, als onderdeel van een eigen communicatiestrategie, optreden in massamedia.
- Mediaproducties over zaken en procesdeelnemers die voor een onherroepelijk oordeel van de rechter gepubliceerd worden.

Het conflict dat ten grondslag ligt aan het rechtsgeding wordt op deze wijze van alle kanten becommentarieerd, nog voor de rechter er iets van kan vinden. Iedereen wil betekenis geven en betekenissen delen. Het geeft *trial by media*-effecten.

Dat zie ik als dreiging voor een rechtvaardige samenleving en rechtvaardige oordelen. Rechters moeten reparatiewerk verrichten in zaken, omdat het gebruik van media onrecht heeft geschapen. Daarvoor zijn kennis van media bij rechters en ontwikkeling van maatstaven en normen belangrijk. Ik ben van mening dat de Rechtspraak niet mee moet doen met het spektakel. Blijf herkenbaar als afzender van informatie. Pas op voor affectcommunicatie en weersta de verleiding van enter- en infotainment. Voorkomen dat de Rechtspraak meegetrokken wordt in het spektakel is onmogelijk. Probeer in het gewoel op de rechterstoel te blijven zitten en de polonaise aan je voorbij te laten gaan.

3. Gebeurtenissen verliezen aan feitelijkheid

Door de toenemende fascinatie van gebruikers en producenten van media voor emoties, persoonlijke verhalen en meningen verliest de berichtgeving via en van media aan feitelijkheid. In socials krijgen feiten weinig aandacht. Daarnaast hebben we te maken met een groeiend aantal *fakes* en kunstmatig gegenereerde informatie.

Bij rechtspraak, waar feitenvaststelling een belangrijke stap is voor oordeelsvorming, moet meer aandacht komen voor deze ontfeitelijking. Media hebben een stuwende werking bij ontfeitelijking van gebeurtenissen. Mijn oproep is om geen postmodernistische houding aan te nemen bij de oordeelsvorming. Dat geldt ook voor de communicatie over rechterlijke oordelen. Spinning- en framingstechnieken horen daarin niet thuis.

4. De jachtvelden van de waarheid zijn open voor iedereen

Ik geef voorlichting aan journalisten over het mediabeleid van het OM. Daarbij valt op dat juridische waarheidsvinding en onderzoeksjournalistiek uit hetzelfde democratische en rechtstatelijke hout zijn gesneden. Bij woorden als waarheid, feiten, vrije nieuwsgaring, openbaarheid en toetsing veert iedereen enthousiast op. *It's all in the family*. Deze familie van waarheidsdelvers is aan het groeien. Politie, justitie en onderzoeksjournalistiek hebben niet meer het alleenrecht op vaststelling van waarheid en totstandbrenging van rechtvaardigheid. In een samenleving die steeds meer draait om identiteit en waarin ICT alom aanwezig is, wordt iedereen een nieuwskanaal en kan iedere burger waarheid delven. De jachtvelden van de waarheid zijn door de media geopend. Meer dan ooit is het nodig dat de Rechtspraak uitlegt en laat zien wat haar institutionele en rechtstatelijke rol is en welke essentiële waarde zij toevoegt aan onze samenleving.

Met John Rawls, een Amerikaanse filosoof die onderzoek heeft gedaan naar rechtvaardigheid en instituties, wil ik het belang van instituties in een democratische rechtsstaat benadrukken.⁵

De Rechtspraak is een op waarheid en waarachtigheid gerichte institutie. Of, zoals Philip Selznick het verwoordt, een institutionele organisatie, vol van waarden.⁶ Benadruk de institutionaliteit met zelfvertrouwen en in bescheidenheid, zonder je voor te staan op deze bijzondere en belangrijke positie. Mijd het waarheidsspel.

Ik pleit voor een responsieve relatie van de Rechtspraak tot de samenleving. Een houding die niet gebaseerd is op domineren en beheersen, maar op een basisattitude van luisteren en reageren. Resoneren met de samenleving door actief media te gebruiken.⁷ De rechtspraak zal vanuit deze responsieve houding in het rechterlijk oordeel wel moedig de waarheid moeten blijven spreken,⁸ tegen de macht en apert onrecht in, als tegenwicht voor het ontstaan van *Gesundes Volksempfinden*.

5. Media decentraliseren en raken op drift

Het woord media verwijst naar woorden als ‘midden’ en ‘medium’ en geeft aan dat de zender van informatie het midden vormt van een netwerk van andere zenders en ontvangers. Met de ontwikkeling van socials en de notie dat iedereen journalist, mediaproductent of mediakanaal kan zijn, zijn de media gedecentreerd en op drift geraakt. Voor doelgroepencommunicatie is dat knap lastig. *Narrow casting, broadcasting* of communicatiemarketing, deze woorden geven aan dat we niet meer weten hoe we mensen kunnen bereiken. Er is bovendien slecht regie te voeren op de verspreiding en integriteit van gepubliceerde informatie.

Om de ontwikkelingen in de media bij te houden en er gepast gebruik van te kunnen maken, zal de Rechtspraak haar voorlichtings- en communicatiefunctie verder professionaliseren. Voorlichters aantrekken die afkomstig zijn uit de media of journalistiek. Een sociaalmediateam in de benen houden dat zicht geeft op de publieke discussies over rechtspraak, en feitelijk en juridisch snel reageert. Gebruik van up-to-date communicatie-instrumenten. Zichtbaar maken van de Rechtspraak in relevante netwerken. Wat mij betreft is voorlichting een plicht en communicatie over de kerntaken van de Rechtspraak een onderdeel van die kerntaken.

6. De publieke ruimte verbubbelt

Het gevolg van social (of brutal) media, ontfeitelijking van gebeurtenissen en individuele waarheidsdelving is een verdichting van de publieke ruimte. Er bestaat Openbaarheid XL maar het gesprek over de oordelen die in die openbaarheid tot stand komen vindt plaats in een door communicatiebubbels

⁵ John Rawls, *Een theorie van rechtvaardigheid*, Rotterdam: Lemniscaat 2015.

⁶ Philip Selznick, *Leadership in Administration*, New Orleans: Quid Pro Books 2011.

⁷ Hartmut Rosa, *Onbeschikbaarheid*, Boom 2023.

⁸ Parrhèsia. Michel Foucault heeft in 1984 over deze moed tot waarheid aan het Collège de France een collegereeks gegeven die gebundeld is in *De moed tot waarheid*, Amsterdam: Boom 2011.

begrensd en beperkt publieke ruimte. Daarmee staat het functioneren van de democratische rechtsstaat op het spel. Er is geen voor iedereen geheel toegankelijke publieke ruimte en het gebruik van die publieke ruimte om normen en waarden te delen wordt bemoeilijkt. Dat gaat ten koste van de acceptatie van rechterlijke uitspraken en de functie van rechtspraak om goed samenleven mogelijk te maken.⁹

De Duitse filosoof Byung-Chul Han spreekt van een infodemie, veroorzaakt door digitale media, die de discursieve openbaarheid bedreigt.¹⁰

In het WRR-rapport *Aandacht voor media. Naar nieuwe waarborgen voor hun democratische functies* (oktober 2024) wordt geconcludeerd dat de kwaliteit van de informatievoorziening en de veiligheid van het publieke debat onder druk staan. Er zijn nieuwe maatregelen nodig om de vitale functies van media in de democratische samenleving te borgen.

Is het een idee om een eigen nieuwskanaal voor rechtspraak te bouwen, of bestaande rechtspraakkanalen uit te bouwen tot nieuwscentrum? Met gestreamde zittingen, interviews, duiding van belangrijke ontwikkelingen en mogelijkheden tot commentaar van de burger. Dat lijkt voor de hand te liggen, maar bouwen aan een online communicatiekanaal vraagt veel capaciteit en grote inspanningen op het gebied van beheer. Zo vorm je bovendien grenzen in de publieke ruimte en wordt een nieuwe bubbel gecreëerd. Het risico is groot dat het eigen kanaal opgaat in de veelheid van andere nieuwskanalen en uiteindelijk weinig mensen aan zich weet te binden.

Misschien is de oplossing een combinatie van online én offline strategieën, die zich richten op de uitbreiding van de publieke ruimte en het doorbreken van grenzen. Bijvoorbeeld door te participeren in digitale pleinen en meenten.¹¹ Gemeenschappelijke ruimtes online, waarin iedereen kan toetreden, in discussie kan gaan of informatie kan halen, met lokaal beheer en moderatie. Zoals BUURboek en digitale sociale pleinen bij gemeenten. Of rechters als Lawfluencers inzetten op het internet. Daarnaast denk ik aan het stimuleren van initiatieven waardoor burgers actief betrokken worden bij de praktijk van het recht. Vergeet de offline wereld niet. Daar zijn mogelijkheden om mensen elkaar (r)echt in de ogen te laten kijken.

Hoe dan ook raakt de Rechtspraak, wanneer zij de publieke ruimte actief betreedt, geïnvolveerd in het maatschappelijke debat.

⁹ Zie hiervoor de gedachten die de Duitse filosoof en socioloog Jürgen Habermas heeft ontwikkeld over deliberatieve democratie, communicatie en het publieke domein in zijn boek *De structuurverandering van het publieke domein* (Boom 1990) en in de bundeling van twee teksten en een interview uitgegeven bij Boom onder de titel *Een nieuwe structuurverandering van het publieke domein* (2022).

¹⁰ Byung-Chul Han, *Infocratie*, Utrecht: Ten Have 2022.

¹¹ Thijs Lijster, *Wat we gemeen hebben*, Amsterdam: De Bezige Bij 2022. Ik verwijs ook graag naar het denken over pleinen van de Nederlandse filosoof Ruud Kaulingfreks.

Onpartijdigheid en onafhankelijkheid

Denkend over de zes beschreven ontwikkelingen in de media ontstaat voor rechters dynamiek op twee balansen met waarden:

- *de balans persoonlijk en onpartijdig*. Een meer persoonlijke invulling van voorlichting en communicatie raakt aan de onpartijdigheid van rechters;
- *de balans maatschappelijk en onafhankelijk*. Het geven van meer duiding aan beslissingen en plaatsen van beslissingen in een maatschappelijke context in de media, kan het beeld oproepen van een niet-onafhankelijke rechtspraktijk.

Het is nodig binnen de Rechtspraak verder in gesprek te gaan over het persoonlijke aspect van oordelen en over maatschappelijke involvering. De Rechtspraak heeft een maatschappelijke rol te vervullen. Zonder koudwatervrees. De spanning op beide balansen moet 'gedragen' worden.

Afronding

Hoe staan we erbij, na deze beschouwing? Media maken resonantie met de samenleving mogelijk en dat houdt rechtspraak relevant. Actief mediagebruik door de Rechtspraak is een plicht. Het vervullen van die plicht schept openheid en toetsingsmogelijkheden. Beide waarden zijn essentieel voor onze democratische rechtsstaat. Prachtig. Intussen is de waarheid op de loop en wordt de publieke ruimte verstopt door bubbels. De functie van rechtspraak staat met de door mij beschreven media-ontwikkelingen wel degelijk onder druk. Ik ben daar niet treurig over. Er zijn juist mogelijkheden om de publieke ruimte vaker te betreden en bij te dragen aan een vergroting van die publieke ruimte. Laten we daarbij zorgzaam blijven voor de instituties van onze rechtsstaat. Wanneer ik langer kijk zie ik dat Athene, ons symbool van wijsheid, recht en democratie, hoopvol een traantje wegpinkt. Ze staat er nadenkend én goed geaard bij. Dat mag gezien worden.

Tips van een advocaat hoe om te gaan met media-aandacht

Nelleke Stolk

Ruim negentien jaar ben ik werkzaam geweest als advocaat, waarbij ik (rechts)bijstand verleende aan slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenfeiten. Daarbij is mij opgevallen dat strafzaken steeds vaker worden belicht vanuit de media. Met name bij de strafzaken waarbij sprake is van slachtoffers en nabestaanden, is de invloed van de media complex en veelzijdig. Als slachtofferadvocaat, maar tevens vanuit het oogpunt van de verdediging, is het belangrijk je daarvan bewust te zijn en (vooraf) te bedenken hoe in een specifieke zaak met die media-aandacht dient te worden omgegaan. Belangrijk daarbij is dat media zowel positieve als negatieve gevolgen kunnen hebben voor slachtoffers en nabestaanden. Die beide gevolgen wil ik uiteenzetten, zodat ook rechters deze in dergelijke strafzaken kunnen voorhouden aan partijen, en zij een goede afweging kunnen maken in hun wensen ten aanzien van media.

Het idee bestaat in de samenleving dat slachtoffers of nabestaanden aandacht vanuit de media voor 'hun' zaak prettig vinden, maar duidelijk is dat dit niet (altijd) het geval is. Als advocaat is het belangrijk cliënten daarin mee te nemen en voor te bereiden. De voor- en nadelen van media-aandacht dienen besproken te worden, alsmede de wensen daarin. Het kan daarbij voorkomen dat de wensen van verschillende slachtoffers of nabestaanden niet overeenkomen, zodat het maken van duidelijke afspraken hierbij een vereiste vormt. Dit kan tot problemen leiden, zeker als er sprake is van rechtsbijstand door verschillende slachtofferadvocaten, waarbij de belangen uiteenlopen.

Cliënten kunnen hun wensen pas duidelijk verwoorden nadat de positieve en negatieve effecten van media-aandacht voor hen duidelijk zijn geschetst. Deze effecten zijn afhankelijk van de omstandigheden en de manier waarop deze aandacht wordt ingezet. Als slachtofferadvocaat sta je vaak aan de frontlinie van deze dynamiek, en het is belangrijk om beide kanten van de medaille te belichten.

Doorn in het oog is met name de opkomst van social media, waarbij – ongefilterd en zonder dat daarover afstemming heeft kunnen plaatsvinden – slachtoffers met naam en toenaam worden genoemd, een beeld wordt geschetst van de situatie die zeker niet altijd juist of compleet is en – nog schadelijker – beelden worden gedeeld. Weliswaar kunnen berichten op social media ook steun bieden aan slachtoffers en nabestaanden, maar de positieve steunbetuigingen wegen vaak niet op tegen de negatieve geplaatste en ongefilterde reacties en oordelen, die zonder enige (journalistieke) controle kunnen worden geplaatst. Mijn advies is daarom steevast om cliënten te adviseren deze

berichten niet te lezen en zeker niet de comments die daarop worden gegeven. Deze ‘media’ zullen niet worden belicht in dit stuk, maar met name de negatieve oordelen in berichten op social media vormen wel een gedeelde zorg onder rechtsbijstandverleners.

Terug naar de voorbereiding van slachtoffers en nabestaanden. Zoals aangegeven kunnen zij pas hun wensen kenbaar maken als zij zijn ingelicht over de positieve en negatieve effecten van media-aandacht. Ik maak daarvan een korte schets, die als handleiding gebruikt kan worden.

Een belangrijk positief effect is dat media bijdragen aan de vergroting van maatschappelijke aandacht en bewustwording. Media-aandacht brengt ernstige misdrijven onder de aandacht van het brede publiek, waardoor ook bredere maatschappelijke problemen aan de kaak worden gesteld. Daarmee ontstaat meer begrip en empathie voor slachtoffers en nabestaanden. Voorbeelden van discussies die ontstaan door media-aandacht zijn de bescherming en privacy van slachtoffers, victimblaming en de hervormingen binnen het strafrecht.

Een tweede positief effect van media-aandacht is dat slachtoffers en nabestaanden een meer persoonsgerichte erkenning en steun ervaren voor hetgeen hen is aangedaan. Ze worden gezien en erkend en dat geeft in zekere zin steun. Soms worden er steun- of crowdfunding acties opgezet om slachtoffers en nabestaanden financieel te steunen dan wel om aandacht te vragen voor een maatschappelijk probleem.

Als positief kan ook benoemd worden dat druk op justitie en politie verhoogd wordt om een zaak serieus en zorgvuldig te behandelen. Dit is zeker het geval als het idee bestaat dat het rechtssysteem niet adequaat functioneert of men in het handelen bij opsporing dan wel vervolging nalatig of onzorgvuldig is (geweest). Dit werkt uiteraard ook door in de strafzaak zelf. Politie en justitie zijn zich meer bewust van hun verantwoordelijkheid voor een goede en zorgvuldige behandeling van de strafzaak.

Deze positieve effecten van media-aandacht kennen echter ook een negatieve kant.

Vaak willen slachtoffers of nabestaanden, onder meer ingegeven door schaamte, niet dat zij bekend worden buiten de rechtszaal. Media-aandacht kan dan leiden tot schending van privacy en secundaire victimisatie (een slachtoffer voelt zich voor de tweede keer tot slachtoffer gemaakt). Foto's, uitvoerige beschrijving van de gepleegde feiten en de omstandigheden waaronder dat heeft plaatsgevonden, zorgen voor pijnlijke herbelevingen of het versterken van psychische trauma's. Media kunnen het leed uitvergroten, zodanig dat het leed wordt verergerd en slachtoffers en nabestaanden het gevoel van machteloosheid geeft. Voorts kunnen bepaalde keuzes of uitspraken langdurig de beeldvorming bepalen. De invloed van social media is al kort aangestipt. Andere media kennen gelukkig steeds meer het gebruik van overleg, althans met de slachtofferadvocaat, zodat afstemming kan plaatsvinden en daarmee negatieve effecten ondervangen kunnen worden.

Een ander negatief effect is dat de publieke opinie een proces (negatief) kan beïnvloeden. Gesteld wordt dat de rechtspraak eerder geneigd is om in zo'n geval een populaire uitspraak te doen dan een juridische correcte uitspraak.

Ook komt vanuit verdedigingsoogpunt een van de belangrijkste beginselen op dat moment sterk onder druk te staan: de 'onschuldpresumptie'. Een verdachte wordt in de media al neergezet als dader, een oordeel wordt gegeven over schuld en onschuld, terwijl daarover nog een juridische beslissing genomen moet worden. *Trail by media* ligt dan op de loer.

Bij strafzaken met veel mediabelangstelling, vooral bij ernstige misdrijven zoals moord of seksueel geweld, moet er een zorgvuldige balans worden gevonden tussen de publieke interesse en de bescherming van de betrokken slachtoffers en nabestaanden. Als slachtofferadvocaat heb je hierin een cruciale rol. Eerder vermeld is daarbij dat slachtoffers en nabestaanden, maar ook het bredere publiek, zich bewust moeten worden van de impact van media-aandacht. Door de voor- en nadelen aan het licht te brengen, kunnen slachtoffers en nabestaanden meer weloverwogen beslissingen nemen over de mate waarin zij willen deelnemen aan mediaberichtgeving. Dat kan, met instemming van cliënten, op een positieve manier door juist media-aandacht te zoeken en het verhaal te doen bezien vanuit de kant van de slachtoffers of nabestaanden of door aandacht te vragen voor bepaalde aspecten uit een zaak.

Verder kan een advocaat als vertegenwoordiger van een slachtoffer of nabestaanden de media benaderen met verzoeken om de privacy van hun cliënten te respecteren en ervoor te zorgen dat verslaggeving niet leidt tot secundaire victimisatie. De negatieve gevolgen van media-aandacht kunnen daarmee ondervangen worden.

In sommige gevallen kan het nodig zijn om juridische stappen te ondernemen om te voorkomen dat media de rechten van slachtoffers schenden. Dit laatste komt gelukkig niet vaak voor.

Gelukkig staat een slachtofferadvocaat niet alleen voor deze taak. Onder de vlag van Slachtofferhulp Nederland is 'Namens de Familie' opgericht. Deze tak van de hulporganisatie werkt met media-adviseurs die ingezet kunnen worden bij (grootschalige) media-aandacht. De medewerkers hebben kennis van media en hebben ervaring in crisiscommunicatie en woordvoering. Praktisch gezien vormen zij een buffer tussen de slachtoffers en nabestaanden en de media. Zij proberen conform de wensen afspraken te maken met de media, stellen persberichten op en doen de woordvoering, indien dat gewenst is. Ik kan uit ervaring vertellen dat het zeer prettig werkt om deze professionals in te zetten in zaken met media-aandacht en dat zij zich zeer betrokken tonen met de slachtoffers en nabestaanden. Als advocaat geeft dit de mogelijkheid om je meer te richten op de juridische inhoud van de strafzaak. Het kan dan ook geen kwaad om in zaken met media-aandacht te wijzen op deze organisatie.

Overigens vind ik het belangrijk op te merken dat mijn ervaring is dat de meeste journalisten zeker bereid zijn om mee te denken en aan de wensen van slachtoffers en nabestaanden gehoor te geven. Deze media zijn (meestal) niet uit op het in een negatief daglicht plaatsen van slachtoffers en nabestaanden, maar op het juist weergeven van het gebeuren of het verhandelde in een strafzaak. Het maken van afspraken over de eventuele wijze (en inhoud) van publicatie kan een oplossing bieden.

Maar wat levert media-aandacht in strafzaken op? Media-aandacht kan zowel een krachtig middel zijn voor gerechtigheid en maatschappelijke bewustwording als een bron van pijn en schade voor slachtoffers en nabestaanden. Het is aan juridische professionals, zoals slachtofferadvocaten, om deze dynamiek te begeleiden en te waarborgen dat de belangen van slachtoffers in elke fase van het proces worden beschermd, al dan niet met hulp van derden. In dit spanningsveld tussen rechtvaardigheid, publieke interesse en menselijke waardigheid ligt een belangrijke taak voor de rechtsstaat, de media en de samenleving als geheel.

De rechtspraak en de media vanuit het perspectief van een strafrechter

Elianne van Rens

De rechtspraak en de media zijn van oudsher onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dat volgt ook uit het bekende adagium *'Justice must not only be done, but also seen to be done'*.¹ Want de rechtspraak moet zichtbaar, transparant en controleerbaar zijn. En die controle gebeurt van oudsher mede door de pers. Maar waar in het verleden de rechter alleen sprak via zijn vonnis dat werd uitgesproken ten overstaan van de schrijvende pers en tekenaars, is de relatie vandaag de dag veel complexer geworden. De media spelen een steeds belangrijker rol, niet alleen tijdens het proces maar ook voor en na het proces. Wanneer bijvoorbeeld sprake is van een dodelijk slachtoffer komt de zaak in de publiciteit en zal de zaak gevolg worden, zekere in de lokale media. Door die toenemende aandacht staan niet alleen de strafzaak maar ook de (persoon van de) rechter zelf steeds meer in de schijnwerpers. Tijdens de behandeling van een zaak waar publieke belangstelling voor is – door de media of procespartijen zelf gegenereerd – wordt over alles wat er wordt besproken live getwitterd, staat de camera in de zittingszaal en steeds vaker kan de behandeling buiten de zaal via een livestream gevolgd worden. Als de verdachte daarmee instemt, kan ook hij/zij daarbij in beeld gebracht worden. De strafzaken kunnen daarmee ook publiek entertainment worden, zoals de zaak tegen Ali B. duidelijk maakt.

De toegenomen media-aandacht kan bijdragen aan het creëren van een groter draagvlak voor de rechtspraak en ook het vertrouwen in de rechtsstaat versterken. Open en transparante rechtspraak is immers essentieel in onze democratische samenleving. Volgens de laatste peilingen is dat vertrouwen nog steeds hoog.²

Maar deze media-aandacht kan ook invloed uitoefenen op de rechters zelf. Meer dan in het verleden is de rechter een publieke figuur. Onder het vonnis staan nog steeds alleen de initialen en de achternamen van de rechter(s) die de uitspraak heeft/hebben gedaan. Maar anders dan in het

¹ Lord Hewart, Lord Chief Justice of England in de zaak *Rex.v.Sussex, Justice*, (1924) I KB 256.

² European Commission, *2024 Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in the Netherlands*, SWD(2024) 819 final, 2024.

verleden worden ze nu in de media geportretteerd en voorzien van voornaam. Is dat erg? Op zichzelf niet. Maar de veranderde situatie vraagt wel een (her)bezinning op de vraag of, en zo ja, op welke wijze de rechter moet communiceren in relatie tot de media. Bij de beantwoording van deze vraag maak ik onderscheid tussen het optreden van de rechter in de zittingszaal en daarbuiten.

In de zittingszaal

De behandeling van de zaak

De behandeling ter zitting is het podium voor de rechter om het publiek te laten zien op welke wijze hij de zaak in al zijn aspecten onderzoekt en bespreekt met partijen en hoe hij uiteindelijk tot een onafhankelijk en deskundig oordeel komt. Dat betekent dat de rechter op een duidelijke en toegankelijke manier communiceert met oog voor de belangen van alle betrokken partijen en met kennis van het dossier. Dat in heldere en begrijpelijke taal wordt gesproken, met oog voor het niveau van partijen zonder neerbuigend over te komen. De behandeling van de zaak moet zodanig zijn dat het voor iedereen te volgen is. Dat betekent ook dat de rechter zich vooraf bewust is van media-aandacht en zo nodig tegenwicht moet geven aan het gevoel dat de zaak al is beslist (*trial by media*). Het aan het begin van een zitting benoemen dat je als rechter hebt gelezen wat er allemaal is geschreven maar de zaak open en onafhankelijk van wie dan ook gaat beoordelen, kan daarbij helpen. Open communiceren naar partijen maakt dat een rechter tijdens de behandeling het leed van het slachtoffer kan benoemen tegenover een verdachte, zonder dat daarbij de onafhankelijkheid in gevaar wordt gebracht. Want als je je woorden zorgvuldig kiest, hoeft een wraking (of het dreigen daarmee) door de verdediging niet aan de orde te zijn. En het is van belang dat naast de verdachte ook het slachtoffer zich gehoord voelt. Ook zal de rechter onbevreesd moeten omgaan met camera's in de zittingszaal en zich ervan bewust moeten zijn dat die nauwgezet vastleggen hoe de rechter, ook non-verbaal, reageert.

Anders dan in het verleden is een gedegen training met betrekking tot juist deze aspecten een vast onderdeel van de opleiding tot rechter. Al doende zullen we dat dan ook steeds beter leren. En dat maakt dat het twitteren en de geluids- en beeldopnames van de zitting een registratie worden van de wijze waarop de zaak wordt behandeld. Een behandeling waarbij oog is voor de belangen van partijen en ook de maatschappelijke gevoelens die in een zaak spelen. Daarmee kan de behandeling op de zitting een krachtig beeld opleveren van de professionele en deskundige wijze waarop de rechtspraak en de rechter functioneren.

Het vonnis

Het vonnis is het instrument bij uitstek waarmee de publieke opinie door de rechter beïnvloed kan worden, zeker als voorafgaand aan de zitting in de (sociale) media iedereen zijn mening al gegeven heeft. Het vonnis beschrijft concreet hoe de rechter tot het oordeel is gekomen. Dat kan een oordeel zijn dat ingaat tegen de maatschappelijke stroom. Want iemand die in de media al is aangewezen als de dader wordt vrijgesproken als het bewijs onvoldoende is of de overtuiging ontbreekt. En hij of zij

krijgt een lagere straf als de rechter dat passend en geboden acht. Dat vraagt zo nodig om een rechte rug en ook om eelt op de ziel voor reacties in de sociale media die zich meestal op de persoon richten, want zoals gezegd, de rechter zelf staat nu meer dan vroeger in de schijnwerpers.

Het is een feit dat de vonnissen nu ook voor niet-juristen een stuk beter te lezen zijn. Ik herinner mij dat wij in een werkgroep een kortgedingvonnis bespraken van mr. Van de Biesen, toen president in Almelo. In 1984, in de tijd dat vonnissen uitmunten in archaisch taalgebruik en lange, vaak onleesbare zinnen, beschreef hij in een vonnis in kort geding van een ontruiming de krakers als langharig en werkschuw, vergezeld van een blond niemendalletje. Een voor iedereen goed te lezen vonnis dat volstrekt duidelijk maakte wat hij ervan vond. Maar we begrepen ook heel goed waarom de NRC over dit vonnis kopte met de tekst 'president vergeet zijn blinddoek'. Dit was dus niet de manier om vonnissen beter leesbaar te maken.

Sindsdien zijn er heel wat stappen gezet en zijn de uitspraken beter te volgen. Een goede ontwikkeling die zich in de huidige constellatie van toegenomen publieke aandacht zeker zal voortzetten. Want als rechter wil je mensen ook in je vonnis bereiken.

Met betrekking tot de strafmotivering ligt er echter een ander probleem. De straf is een van de meest wezenlijke beslissingen in een strafzaak. Daar gaat het voor de verdachte en ook het slachtoffer en het publiek met name om. De Hoge Raad heeft zeer recent (weer) geoordeeld dat de verantwoordelijkheid voor de inhoud en motivering van de straftoemeting in het concrete geval vooral bij de feitenrechter ligt en dat mede gelet op de veelheid aan factoren die daarbij van belang kunnen zijn, de feitenrechter slechts tot op zekere hoogte inzicht kan verschaffen in en uitleg kan geven over de afwegingen die ten grondslag liggen aan de straftoemtingsbeslissing. De cassatierechter is daarom terughoudend bij de beantwoording van de vraag of de straf toereikend is gemotiveerd.³

Deze jurisprudentie heeft eraan bijgedragen dat de rechter zich meestal beperkt tot meer algemene overwegingen. In het vonnis wordt standaard aangegeven dat rekening is gehouden met de ernst van de feiten, de gevolgen voor het slachtoffer en de maatschappij en de persoonlijke omstandigheden van de verdachte. Met een samenvatting op deze punten, gevolgd door een aantal algemene overwegingen wordt gemotiveerd welke straf de rechter passend en geboden acht. Wat de rechter daarbij specifiek en concreet van belang heeft geacht is hieruit moeilijk te destilleren. Terwijl de procespartijen en de samenleving juist op dit punt graag een kijkje zou willen krijgen in de gedachtegang (de ziel) van de rechter. Dat geldt zeker in die zaken waar de rechter tot een andere/lagere straf komt dan de officier van justitie heeft geëist. Dan is een concrete onderbouwing en strafmotivering waarin iedereen kan lezen hoe en waarom de belangen van verdachte, slachtoffer en maatschappij tot de straf hebben geleid, voor de acceptatie van de straf van groot belang. De advocaat-generaal heeft dit ook betoogd en om enige sturing op dit punt gevraagd,⁴ maar daar is de Hoge Raad dus niet op ingegaan. Dat laat onverlet dat de feitenrechter er ook zelf invulling aan kan geven. Anders dan in het verleden worden uitspraken vaak direct gepubliceerd en wordt de link naar

³ ECLI:HR:2024:900.

⁴ ECLI:NL:PHR:2024:404.

de uitspraak via persberichten en sociale media verspreid. Steeds meer mensen kunnen de uitspraak zelf lezen en als de strafmotivering een goed en concreet inzicht geeft in de overwegingen die tot die straf hebben geleid, zal dat, zoals gezegd, de acceptatie van de straf alleen maar kunnen vergroten. Het gaat erom dat de rechter zich afvraagt waar de pijn zit en wat, ook in het licht van (des)informatie op sociale media, bijzondere motivering vraagt. Er zijn zonder meer uitspraken waarin op dit punt prachtige concrete overwegingen te lezen zijn maar dat zijn nog te veel uitzonderingen. Dus meer concreet onderbouwen waarom juist de opgelegde straf passend en geboden is, is een uitdaging die de rechter moet aangaan.

Buiten de zittingszaal

Na het vonnis

In 2003 is de eerste persrichtlijn van kracht geworden. Uitgangspunt was dat vanuit de rechtspraak alleen reactief op vragen vanuit de media werd gereageerd, waarbij het van belang was dat de privacy van de verdachte en de overige niet-professionele partijen zoveel mogelijk werd gewaarborgd. Inmiddels komt er een derde versie en vergeleken met de eerste persrichtlijn zijn de deuren naar buiten veel meer opengezet. Het mediabeleid van de rechtspraak is nu meer proactief. Wel blijft het uitgangspunt dat de rechter alleen spreekt door zijn vonnis. Ook hier heeft de toegenomen mediabelangstelling positief gewerkt. Want nu is meer gebruikelijk dan voorheen dat ten behoeve van de openbare uitspraak van het vonnis een uitspraak of voorleesdocument wordt gemaakt. In samenspraak met de afdeling communicatie en de persrechter wordt daarin kort en helder op hoofdpunten uiteengezet wat de beslissing is en tot welke straf die leidt. Het is nog steeds zo dat een toelichting op de uitspraak richting de media alleen door de persrechter kan worden gegeven. Vaak komt die toelichting erop neer dat nog begrijpelijker en in korte quotes of soundbites uiteen wordt gezet wat in het vonnis is beslist. Als de uitspraak (of het voorleesdocument) goed in elkaar zit, bevat het voldoende bruikbare quotes voor de audiovisuele media zodat een ander sprekend hoofd dan dat van de rechter die de uitspraak doet niet meer nodig is. Daar moet het ook naartoe, want uiteindelijk gaat het om de rechter die in toga achter de tafel een heldere uitspraak doet die partijen, ook als ze het er niet mee eens zijn, begrijpen. Dat is en blijft ons meest krachtige beeld naar buiten toe.

Online communiceren op sociale media

De rol van de sociale media wordt steeds belangrijker. Rechters kunnen een inhoudelijke bijdrage leveren op vakinhoudelijke fora of kennissites en deelnemen aan maatschappelijke discussies online. De vraag is of dat wenselijk is. Het is zeker zo dat een rechter vanuit zijn expertise inhoudelijk een wezenlijke bijdrage zou kunnen leveren. Bijvoorbeeld door uit te leggen hoe de procedure werkt en wat juridische begrippen inhouden. Maar een niet goed doordachte post of interactie tijdens zo'n discussie kan leiden tot reputatieschade, zowel professioneel als privé. De communicatie mag ook nooit gaan over lopende zaken en mag er niet toe leiden dat vertrouwelijke informatie bekend wordt. En verder moet een rechter te allen tijde de schijn van vooringenomenheid vermijden. Door een mening te geven of standpunten te delen op sociale media kan die indruk gewekt worden. Door een

bijdrage op sociale media kan een rechter ook persoonlijk doelwit worden van bedreigingen, intimidatie, haatberichten, etc. vooral wanneer de rechter eerder betrokken is geweest bij in de media controversiële zaken. Kortom, naar mijn mening moet een rechter heel zorgvuldig omgaan met de communicatie op sociale media om zowel zijn integriteit als veiligheid te waarborgen.

Het risico voor rechters is (nog) groter als het gaat om X. Een aantal collega's zoals Judge Joyce doen het daar goed maar die zijn zich ook heel goed bewust van de gevaren. Want op dit platform kunnen berichten binnen enkele seconden viraal gaan. Een ondoordachte opmerking kan snel wijdverspreid worden met alle gevolgen van dien. X is inmiddels berucht om de heftige en vaak polariserende discussies die daarop vaak anoniem plaatsvinden. Een rechter kan onbedoeld in discussies raken met het anonieme grotere publiek, wat kan leiden tot misverstanden en polarisatie. Het simpel 'liken' van een tweet kan worden geïnterpreteerd als een steunbetuiging. Rechters kunnen hier nog makkelijker het doelwit worden van de anonieme haatberichten en regelrechte bedreigingen. Kortom, het gebruik van X vergt extreme voorzichtigheid. Het platform vergroot de kans op reputatieschade en persoonlijke bedreigingen. Een rechter moet daarom zeer terughoudend en bedachtzaam zijn in de communicatie op X.

Feit is dat op dit moment veel communicatie plaatsvindt via sociale media en veel (mis)informatie daar wordt gedeeld. De rechtspraak kan de ogen hiervoor niet sluiten en moet hier goed mee om kunnen gaan. Op korte termijn is hiervoor wat mij betreft een duidelijke interne (gedrags)code nodig waarin zoveel mogelijk concreet wordt bepaald welke content gepost mag worden en door wie, hoe te reageren op gevoelige kwesties en ook wanneer je je als rechter moet onthouden van deelname.

Deelnemen aan talkshows

Tot op heden nemen rechters maar zeer beperkt deel aan praatprogramma's op radio en tv. De rechtspraak wordt daar vertegenwoordigd door advocaten, wetenschappers en journalisten. Maar als het gaat om items die individuele zaken overstijgen, is het van belang dat ook rechters aan tafel zitten en het woord voeren. Ook als de discussie betrekking heeft op controversiële en/of politiek gevoelige onderwerpen. Over veel onderwerpen heeft de Raad voor de rechtspraak woordvoeringslijnen opgesteld en inmiddels is er een landelijke woordvoerderspool met rechters die ervaren zijn in het optreden als woordvoerder of voorlichter op radio en tv. Een bijdrage aan de discussie over deze onderwerpen kan door een van hen, al dan niet aan de hand van een woordvoeringslijn, aangevuld met voorbeelden uit de praktijk, worden gevoerd. Daarmee kan een wezenlijke bijdrage worden geleverd zonder dat de onafhankelijkheid en de integriteit van de rechterlijke macht in gevaar worden gebracht en het vertrouwen in de rechtspraak wordt ondermijnd.

Conclusie

De rechtspraak moet de toegenomen media-aandacht voor (straf)zaken omarmen en gebruikmaken van de mogelijkheden die de audiovisuele media bieden voor het vergroten van het draagvlak en het vertrouwen in de rechtspraak. Daarvoor dient de rechter duidelijk, helder en concreet te communiceren op de zitting, in het vonnis en bij de uitspraak.

Gelet op het grote afbreukrisico, vooral op X, dient de rechter, zowel professioneel als privé, zeer terughoudend te zijn met deelname aan online discussies. Een duidelijke interne gedragscode is hier gewenst. Wel moet namens de rechtspraak vaker worden deelgenomen aan het publieke debat via talkshows voor zover het gaat om zaakoverstijgende items. Daarbij is het van belang is dat dit gebeurt door ervaren en voor dit medium geschikte rechters.

Want om het vertrouwen van de samenleving in de rechtspraak hoog te laten blijven is het van groot belang dat de rechter niet alleen helder en transparant communiceert, maar ook voor het voetlicht brengt dat de rechter midden in de samenleving staat en oog heeft voor wat zich daar afspeelt.

Een beschouwing op basis van de jurisprudentie van het EHRM

Leonie van Lent

Inleiding

Het onderwerp ‘rechtspraak en media’ is allesbehalve nieuw. Het is in *Rechtstreeks* (2004 en 2017) uitvoerig aan de orde geweest en ook buiten de rechtspraak is er vanuit verschillende invalshoeken op gereflecteerd.¹ Het thema is daarmee echter anno 2024 nog (lang) niet uitgekauwd. Daarvan getuigt ook het feit dat de president van de Hoge Raad haar Kees Lunshof-lezing van 13 december 2023 de titel ‘Vrije nieuwsgaring en onafhankelijke rechtspraak’ meegaf.² De nieuwe Persrichtlijn gerechten die binnenkort wordt ingevoerd, maar waarvan op het moment van schrijven dezes de inhoud nog niet openbaar is, zal ongetwijfeld de pennen opnieuw in beweging brengen. De relatie tussen rechtspraak en media is in Nederland al enige tijd sterk verankerd in de instituten van persrechters, voorlichting en Persrichtlijnen. Toch komt geregeld tot uiting – zo ook in de vragen van de redactie aan de auteurs – dat veel rechters onzeker zijn over wat er van hen in deze relatie wordt verwacht, bijvoorbeeld over de vraag of zij zich moeten mengen in het debat dat zich afspeelt in de media of juist afstand daarvan houden.³

Deze bijdrage behelst geen antwoord op die vraag, maar een beschouwing van de principes die daarbij een rol spelen, met op de achtergrond de vraag in hoeverre daarin verwachtingen ten aanzien van de rechtspraak worden uitgesproken. Ik bespreek de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) over de fundamentele rechten die de relatie tussen rechtspraak en media bepalen, namelijk de persvrijheid (art. 10 EVRM) en het recht op een eerlijk proces (art. 6 EVRM), waarvan hier in het bijzonder van belang zijn de eis van een onafhankelijke en onpartijdige rechter, van een openbare zitting en de onschuldpresumptie (art. 6 lid 2 EVRM).

¹ O.a. Y. Buruma, ‘Rechtspreken in de dramademocratie’, DD 2006/77; Paul Bovend’Eert, ‘Wanneer spreekt de rechter zijn mond voorbij?’ in: L.E. de Groot-Van Leeuwen et al. (red.), *Het verhaal van de rechter. Over de plaats van de rechter in literatuur, samenleving en rechtszaal. Liber amicorum Hans den Tonkelaar*, 2018, p. 97-109; L. van Lent, ‘Media en strafproces: eisen en grenzen ingevolge artikel 6 EVRM’, *Strafblad*, november 2013, p. 350-359.

² Zie Kees Lunshoflezing 2023 door Dineke de Groot, 13 december 2023, op nieuwspoort.nl.

³ Bijv. Corien Prins, Jesse van der Mijl & Will Tiemeijer, ‘Rechters aan het woord over transparantie’, in: Dennis Broeders et al. (red.), *Speelruimte voor een transparantere rechtspraak*, Den Haag/Amsterdam: WRR/Amsterdam University Press 2013, p. 209-265.

Deze individuele rechten worden in de desbetreffende Straatsburgse jurisprudentie uitgelegd in de sleutel van de *democratic society* en de belangrijke functies die de media en de rechtspraak daarin vervullen. Daardoor krijgen zij een bredere betekenis die de casuïstiek overstijgt.

Grondslagen en belang van berichtgeving over rechtspraak

In artikel 10 EVRM is het recht op uitsingsvrijheid neergelegd. Het EHRM kent daaraan in zijn jurisprudentie gewichtige betekenis en grote bescherming toe als *'one of the essential foundations of a democratic society'*.⁴ Dat geldt in het bijzonder voor de persvrijheid, waarmee een *'fundamental and essential function in a democratic society'* wordt vervuld.⁵ Het recht van de media om informatie te vergaren en te verspreiden staat niet op zichzelf, maar staat in dienst van het recht van het publiek om informatie te ontvangen. Het EHRM spreekt in dit verband niet alleen van een recht, maar van de plicht van de media om informatie en ideeën te verspreiden over alle zaken van publiek belang.⁶ Op deze democratische functie van *public watchdog*, die ook inhoudt dat de media de overheid kritisch volgen en problemen en misstanden aan de kaak stellen, baseert het Hof de grote bescherming van de persvrijheid.⁷ Tot zaken van publiek belang behoren ook de rechtspleging en de rechtspraak en dus gebruikt het Hof ook ten aanzien van berichtgeving over rechtspraak de termen *duty* en *task*. De media hebben de taak te berichten over *'matters that come before the courts'*,⁸ waarover voorafgaand aan en tijdens gerechtelijke procedures moet kunnen worden gediscussieerd.⁹ Het is ook de taak van de media te berichten over het functioneren van de rechtspraak, een instituut dat essentieel is voor de democratische samenleving.¹⁰ Door deze berichtgeving worden politiek en publieke opinie in staat gesteld te verifiëren of rechters hun taak juist vervullen.¹¹

⁴ Onder vele andere: EHRM 29 maart 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0329JUD005692508 (Bédat t. Zwitserland), par. 48.

⁵ EHRM 30 mei 2023, ECLI:CE:ECHR:2023:0530JUD004506617 (Mesiç t. Kroatie (no.2)), par. 63.

⁶ Zie onder vele andere: EHRM 26 april 1979, ECLI:CE:ECHR:1979:0426JUD000653874 (Sunday Times t. Verenigd Koninkrijk), EHRM 24 februari 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0224JUD001998392 (De Haes & Gijssels t. België), EHRM 24 november 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:1124JUD005388600 (Touranseau et July t. Frankrijk); EHRM 17 juli 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0717JUD002533794 (Craxi t. Italië (no. 2)); EHRM 7 februari 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:0207JUD003995408 (Axel Springer AG t. Duitsland).

⁷ Op twee terreinen is nauwelijks ruimte voor beperking van media-uitingen, namelijk *political speech* en *matters of public interest*, zie o.a. EHRM 29 maart 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0329JUD005692508 (Bédat t. Zwitserland), par. 49.

⁸ Onder vele andere EHRM 26 april 1979, ECLI:CE:ECHR:1979:0426JUD000653874 (Sunday Times t. Verenigd Koninkrijk), par. 65 en EHRM 29 maart 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0329JUD005692508 (Bédat t. Zwitserland), par. 51.

⁹ Het is volgens het EHRM *'inconceivable'* dat publiek debat over lopende rechtszaken niet zou mogen plaatsvinden, o.a. EHRM 7 februari 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:0207JUD003995408 (Axel Springer AG t. Duitsland), par. 80 en EHRM 24 november 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:1124JUD005388600 (Touranseau et July t. Frankrijk), par. 66.

¹⁰ EHRM 26 april 1996, ECLI:CE:ECHR:1996:0426JUD0001597490 (Prager & Oberschlick t. Oostenrijk), par. 34.

¹¹ EHRM 26 april 1996, ECLI:CE:ECHR:1996:0426JUD0001597490 (Prager & Oberschlick t. Oostenrijk), par. 34; EHRM 13 januari 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0113JUD003444705 (Marian Maciejewski t. Polen), par. 71. Zie bijv. EHRM 25 februari 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:0225JUD002949205 (Kudeshkina t. Rusland), par. 86.

Daarbij komt aan de media een hoge mate van bescherming toe, hetgeen betekent dat ook een zekere vijandigheid in de berichtgeving over en zware kritiek op de rechtspraak moeten worden toegestaan.¹²

Als het gaat over het onderwerp rechtspraak is de taak van de media echter niet alleen afgeleid uit de principes van artikel 10 EVRM, maar ook uit artikel 6 EVRM, in de eis van een *public hearing*. Het EHRM kent de pers namelijk uitdrukkelijk een rol toe bij het verzekeren van het openbare karakter van gerechtelijke procedures, en van hun *'transparency and fairness'*.¹³ Het berichten over en becommentariëren van strafzaken draagt bij aan de openbaarheid en is daarom, aldus het Hof, in overeenstemming met de eis van een public hearing van artikel 6 lid 1 EVRM.¹⁴ Verslaggeving door de media stelt het publiek in de gelegenheid zijn *'right of scrutiny'* op het functioneren van het rechtssysteem uit te oefenen.¹⁵ Deze *public scrutiny* is een wezenlijk aspect van het recht op een openbare zitting en uitspraak ex artikel 6 lid 1 EVRM. De openbaarheidseis biedt, aldus het EHRM, justitiabelen bescherming tegen een rechtspleging zonder publieke controle en draagt zo bij aan het eerlijk proces.¹⁶ Het EHRM ziet de betekenis van de publieke controle in de extra inspanning die in een openbaar proces zal worden gedaan om de waarheid te vinden, en in de verzekering dat de justitiabele het gerecht als onafhankelijk en onpartijdig ervaart.¹⁷ Deze functie van openbaarheid veronderstelt dus een zekere (positieve) invloed van publieke controle op de individuele procedure.

¹² EHRM 23 april 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0423JUD002936910 (Morice t. Frankrijk), par. 125; EHRM 29 maart 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0329JUD005692508 (Bédat t. Zwitserland), par. 49.

¹³ EHRM 15 november 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:1115JUD003990006 (Semik-Orzech t. Polen), par. 62.

¹⁴ O.m. EHRM 29 augustus 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0829JUD002271493 (Worm t. Oostenrijk), par. 50; EHRM 25 juni 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:0625JUD003319207 (Kaçi en Kotorri t. Albanië), par. 157.

¹⁵ EHRM 14 februari 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:0214JUD002089303 (July & Sarl Libération t. Frankrijk), par. 66 onder verwijzing naar de Recommendation Rec(2003)13 of the Committee of Ministers to Member States on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings.

¹⁶ Onder vele andere: EHRM 8 december 1983, ECLI:CE:ECHR:1983:1208JUD000798477 (Pretto t. Italië) en EHRM 14 mei 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:0514JUD003037313 (Mraović t. Kroatië), par. 44.

¹⁷ EHRM 25 juli 2000, ECLI:CE:ECHR:2000:0725JUD002495494 (Tierce e.a. t. San Marino), par. 92; EHRM 15 juli 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:0715JUD003465797 (Forcellini t. San Marino). Uit de context van de zaken waarin het Hof deze bewoordingen gebruikt, kan worden afgeleid dat met deze laatste zinsnede wordt bedoeld op het feit dat er daadwerkelijk een zitting wordt gehouden waarop het onderzoek plaatsvindt en de verdachte zijn verdedigingsrechten kan uitoefenen, zie hierover Leonie van Lent, *Externe openbaarheid in het strafproces*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2008, p. 55 en p. 146.

De publieke controle op de rechtspraak manifesteert zich ook op grotere schaal. Een volgende stap in de publieke controle ligt in de overweging van het EHRM dat de rechtspraak de medewerking nodig van een geïnformeerd publiek,¹⁸ omdat 'courts cannot operate in a vacuum'.¹⁹ Het EHRM bedoelt daarmee kennelijk dat een geïnformeerd publiek bijdraagt aan het goed functioneren van de rechtspraak, omdat rechtspraak feedback nodig heeft. Het is, zo concretiseert het EHRM, belangrijk dat rechters te horen krijgen hoe hun optreden en uitspraken worden begrepen en opgevat door het publiek. Deze kennis bij de rechtspraak draagt bij aan de kwaliteit van de rechterlijke besluitvorming, en aan het begrip in de samenleving voor de complexiteit van issues waarover de rechter moet beslissen.²⁰ In deze overweging ligt de gedachte besloten dat rechters dankzij kennisneming van opinies in de media meer aandacht en uitleg zullen geven aan kwesties die (kennelijk) in het publieke debat niet worden begrepen of ter discussie staan. Tot slot beschouwt het Hof het openbaarheidsbeginsel als middel tot het handhaven van vertrouwen in de rechtspraak en overweegt het dat de rechtspleging legitimiteit verwerft door haar openbaarheid.²¹ Deze noties stroken met de wijze waarop verantwoording door en vertrouwen in de rechtspraak geacht worden tot stand te komen: institutionele legitimatie vindt plaats doordat telkens, in iedere concrete rechtszaak, het optreden ter zitting en de gemotiveerde uitspraak door het publiek en de media kunnen worden ervaren en besproken.²²

Redenen voor bescherming van de rechtspraak tegen de media

Hiervoor heb ik benoemd welke principes het EHRM ten grondslag legt aan zijn beoordeling van mediaberichtgeving over rechtspraak in de context van artikel 10 EVRM, welke samenhang het ziet tussen die principes en het openbaarheidsbeginsel van artikel 6 lid 1 EVRM en welke belangen van samenleving, justitiabelen en rechtspraak volgens het Hof worden gediend door berichtgeving over rechtspraak. Niettegenstaande de grote waarde die het Hof toekent aan de taak van de media ten aanzien van de rechtspraak, komt in deze jurisprudentie ook naar voren wat het Hof beschouwt als redenen om de media beperkingen op te leggen naar aanleiding van berichtgeving over rechtspraak. Deze vraagpunten komen uiteraard naar voren in de jurisprudentie naar aanleiding van klachten ex artikel 10 EVRM van een journalist of een medium over opgelegde beperkingen zoals een publicatieverbod of een strafrechtelijke of civielrechtelijke veroordeling ter zake van smaad, laster of belediging.

¹⁸ EHRM 8 november 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:1108JUD000278212 (Narodni List DD t. Kroatië), par. 59 en daar aangehaalde zaken.

¹⁹ O.m. EHRM 129 augustus 1997, 22714/93, par. 50 (Worm t. Oostenrijk), EHRM 25 juni 2013, 33192/07 en 33194/07, par. 157 (Kaçi en Kotorri t. Albanië).

²⁰ EHRM 15 november 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:1115JUD003990006 (Semik-Orzech t. Polen), par. 62.

²¹ EHRM 8 december 1983, ECLI:CE:ECHR:1983:1208JUD000798477 (Pretto t. Italië), EHRM 4 december 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:1204JUD002861703 (Belashev t. Rusland) en EHRM 14 mei 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:0514JUD003037313 (Mraovic t. Kroatië).

²² Zie over deze samenhang Geerke van der Bruggen, Henk Pander Maat en Leonie van Lent, *Spreek het recht tot iedereen? Hoe de functionaliteit van het strafvonnis kan worden vergroot*, Den Haag: Boom juridisch 2022, p. 20-23.

Potentieel negatieve gevolgen van media-aandacht voor rechtspraak komen ook aan de orde in de jurisprudentie over klachten van justitiabelen dat de media-aandacht heeft geleid tot een schending van het recht op een eerlijk proces.²³ Ik bespreek hierna eerst de ruimte die het EHRM geeft voor beperkingen ex artikel 10 EVRM, en daarna de overwegingen over de relatie tussen publiciteit en schending van artikel 6 EVRM.

De grote bescherming van de persvrijheid is niet onvoorwaardelijk, maar geldt onder de conditie dat de pers te goeder trouw handelt, gericht op accurate en betrouwbare informatie en binnen de kaders van verantwoordelijke journalistiek.²⁴ Dat betekent voor berichtgeving over strafzaken dat de persvrijheid zich niet uitstrekt tot uitlatingen *'which are likely to prejudice, whether intentionally or not, the chances of a person of receiving a fair trial'* en die het publieke vertrouwen in de rol van de rechtspraak in de strafrechtspleging kunnen ondermijnen.²⁵ In dergelijke gevallen kunnen op basis van artikel 10, tweede lid, beperkingen worden opgelegd aan de media ter bescherming van rechten van anderen of ter bescherming van *the authority and impartiality of the judiciary*.

Laatstgenoemde beperkingsgrond wordt uitgelegd tegen de achtergrond van de centrale positie van artikel 6 EVRM *'which reflects the fundamental principle of the rule of law'*. *Authority* verwijst hier naar de notie dat de rechtspraak de juiste instantie is om rechten en verplichtingen vast te stellen en te beslissen in juridische geschillen en over de schuld of onschuld van verdachten in strafzaken, alsmede dat het grote publiek die notie onderschrijft en vertrouwen heeft in een juiste taakuitoefening door de rechtspraak.²⁶ In dit verband wijst het EHRM op de speciale rol van de rechtspraak in de samenleving: zij waarborgt gerechtigheid, een fundamentele waarde in een rechtsstaat en heeft publiek vertrouwen nodig in het uitvoeren van deze taak.²⁷ Derhalve kan het noodzakelijk zijn om dat vertrouwen te beschermen door aan de pers beperkingen op te leggen als sprake is van kritiek op rechters die kan worden beschouwd als *'gravely damaging attacks that are essentially unfounded'*.²⁸

²³ Als ik het goed zie, betreft deze jurisprudentie uitsluitend strafzaken.

²⁴ EHRM 29 maart 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0329JUD005692508 (Bédát t. Zwitserland), par. 50.

²⁵ EHRM 24 november 2005, ECLI:CE:ECHR:2005:1124JUD005388600 (Tourancheau et Joly t. France), par. 66; EHRM 29 augustus 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0829JUD002271493 (Worm t. Oostenrijk), par. 50; EHRM 29 maart 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0329JUD005692508 (Bédát t. Zwitserland), par. 51.

²⁶ EHRM 26 april 1979, ECLI:CE:ECHR:1979:0426JUD000653874 (Sunday Times t. Verenigd Koninkrijk), par. 55; EHRM 29 augustus 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0829JUD002271493 (Worm t. Oostenrijk) par. 40.

²⁷ EHRM 23 april 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0423JUD002936910 (Moricé t. Frankrijk), par. 128.

²⁸ EHRM 23 april 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0423JUD002936910 (Moricé t. Frankrijk), par. 128. EHRM 8 november 2018, ECLI:CE:ECHR:2018:1108JUD000278212 (Narodni List DD t. Kroatië), par. 61-62. Zie ook EHRM 26 april 1996, ECLI:CE:ECHR:1996:0426JUD0001597490 (Prager & Oberschlick t. Oostenrijk) en EHRM 24 februari 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0224JUD001998392 (De Haes & Gijssels t. België).

Dat geldt temeer nu rechters vanwege hun taak in de samenleving verplicht zijn tot discretie en zich daarom niet kunnen verweren. Het Hof maakt evenwel duidelijk dat juist vanwege het fundamentele belang van het instituut rechtspraak, niet alleen algemene of theoretische kritiek toelaatbaar is,²⁹ maar ook kritiek op rechters persoonlijk. Een rechter moet dus in zijn professionele functioneren meer kritiek dulden dan een gewone burger.³⁰

Ook in de jurisprudentie over mediaberichtgeving in concrete zaken speelt het vertrouwen in de rechtspraak op de achtergrond een rol. In deze jurisprudentie gaat het nogal eens (zij het niet uitsluitend)³¹ over berichtgeving in strafzaken die een negatief beeld van de verdachte schetst, en daarmee diens recht op onschuldpresumptie raakt. Bij de afweging of ter bescherming daarvan een concrete beperking van de persvrijheid gerechtvaardigd is, moeten volgens het EHRM verschillende factoren worden betrokken. De belangrijkste daarvan zijn de vraag of de publicatie kan worden beschouwd als onderdeel van het debat over een zaak van publiek belang en de vraag welke invloed van de publicatie is uitgegaan op de rechtszaak in kwestie en op de privacy van de procespartij. In essentie worden hierbij woorden en toonzetting gewogen, waarbij ook telkens aan de orde komt of de journalist zich heeft uitgesproken over kwesties die aan de rechter zijn.³² Als de verdachte of procespartij wordt afgeschilderd of de zaak wordt besproken op een wijze die in de publieke opinie bij voorbaat een oordeel over de uitkomst van de zaak doet vormen, acht het EHRM het vertrouwen in de rechtspraak (ook) in het geding.

²⁹ Vgl. ook EHRM 15 november 2011, ECLI:CE:ECHR:2011:1115JUD003990006 (Semik-Orzech t. Polen), par. 62, waarin het Hof afstand neemt van het standpunt van de Poolse rechter dat rechtbankverslaggevers zich tot de feiten zouden moeten beperken en geen meningen ten beste zouden moeten geven.

³⁰ EHRM 23 april 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0423JUD002936910 (Morice t. Frankrijk), par. 131. Bij toetsing van de vraag of van zo'n aanval sprake is spelen de vragen of de kritiek aansluit bij een zaak van publiek belang en hoe die kritiek zich verhoudt tot de context en de overige media. Sietske Dijkstra, *De rechter als evenwichtskunstenaar. De vrijheid van de rechter om zijn persoonlijke meningen en overtuigen te uiten*, Den Haag: Boom juridisch 2016, p. 99, geeft aan dat het niet goed uit te maken is wanneer sprake is van kritiek waartegen de rechtspraak beschermd moet worden en wanneer van kritiek die de rechter moet dulden.

³¹ Zie bijvoorbeeld EHRM 26 april 1979, ECLI:CE:ECHR:1979:0426JUD000653874 (Sunday Times t. Verenigd Koninkrijk).

³² EHRM 29 maart 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0329JUD005692508 (Bédat t. Zwitserland), par. 60. Zie ook EHRM 29 augustus 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0829JUD002271493 (Worm t. Oostenrijk), par. 52-55.

*‘The regular spectacle of pseudo-trials in the news media might in the long run have nefarious consequences for the public’s acceptance as the courts as the proper forum for the settlements of legal disputes’*³³ dan wel *‘for the determination of a person’s guilt or innocence’*.³⁴ Als sprake is van dergelijke perspublicaties of media-uitingen mogen beperkingen worden opgelegd aan journalist of medium; daadwerkelijke beïnvloeding behoeft daarbij niet te worden aangetoond.³⁵

Een geheel andere beoordeling legt het EHRM aan de dag als het gaat om een klacht dat media-aandacht tot een schending van artikel 6 EVRM heeft geleid.³⁶ Het EHRM onderkent dat *‘a virulent press campaign can adversely affect the fairness of a trial by influencing public opinion and consequently jurors called upon to decide the guilt of the accused.’*³⁷ Volgens het Hof kunnen bij dergelijke berichtgeving de onpartijdigheid van de rechter en de onschuldpresumptie in het geding zijn.³⁸ Uit het hiervoor genoemde citaat lijkt te volgen dat een dergelijke aantasting van de eerlijkheid zich volgens het Hof niet kan voordoen als de zaak door een professionele rechter wordt beoordeeld. In sommige uitspraken spreekt het Hof echter van een mogelijke aantasting van de eerlijkheid door een heftige mediacampagne zonder daarbij te verwijzen naar de publieke opinie en juryleden,³⁹ en in verschillende uitspraken beoordeelt het Hof de klacht ten gronde, ook al was sprake van berechting door een professionele rechter.⁴⁰

³³ EHRM 26 april 1979, ECLI:CE:ECHR:1979:0426JUD000653874 (Sunday Times t. Verenigd Koninkrijk), par. 63.

³⁴ EHRM 29 augustus 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0829JUD002271493 (Worm t. Oostenrijk), par. 54.

³⁵ EHRM 29 augustus 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0829JUD002271493 (Worm t. Oostenrijk), par. 54; EHRM 29 maart 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0329JUD005692508 (Bédat t. Zwitserland), par. 69. Het EHRM overweegt hier dat publicatie van stukken uit een strafdossier per definitie een risico oplevert dat het verloop van de procedure daardoor wordt beïnvloed. Dat geldt voor het werk van de onderzoeksrechter, de positie van de raadslieden, de benadeelde partijen en de objectiviteit van het gerecht. Hier wijst het Hof erop dat dit geldt ongeacht de samenstelling van het gerecht. Dat laatste is opmerkelijk, nu in de hierna te bespreken jurisprudentie op artikel 6 EVRM de veronderstelling wordt gehanteerd dat de professionele rechter niet door mediaberichtgeving zal kunnen worden beïnvloed.

³⁶ Over dit vraagstuk gaan bijvoorbeeld EHRM 30 juni 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0630JUD003097112 (Abdulla Ali t. het Verenigd Koninkrijk); EHRM 16 oktober 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:1016DEC001549910 (Beggs t. het Verenigd Koninkrijk); EHRM 11 januari 2000, ECLI:CE:ECHR:2000:0111DEC004209598 (Daktaras t. Litouwen).

³⁷ EHRM 11 januari 2000, ECLI:CE:ECHR:2000:0111DEC004209598 (Daktaras t. Litouwen); EHRM 16 oktober 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:1016DEC001549910 (Beggs t. het Verenigd Koninkrijk); EHRM 30 juni 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0630JUD003097112 (Abdulla Ali t. het Verenigd Koninkrijk).

³⁸ EHRM 16 oktober 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:1016DEC001549910 (Beggs t. het Verenigd Koninkrijk), par. 123; EHRM 30 juni 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0630JUD003097112 (Abdulla Ali t. het Verenigd Koninkrijk), par. 87.

³⁹ EHRM 29 mei 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:0529JUD003982008 (Shuvalov t. Estland), par. 82; EHRM 8 juli 2008, ECLI:CE:ECHR:2008:0708DEC003002402 (Sutyagin t. Rusland), onder 8.

⁴⁰ EHRM 14 maart 2013, ECLI:CE:ECHR:2013:0314JUD003669703 (Krylov t. Rusland), par. 38 en EHRM 5 december 2002, ECLI:CE:ECHR:2002:1205JUD003489697 (Craxi t. Italië), par. 104.

In de zaak *Abdulla Ali* vat het EHRM zijn jurisprudentie samen en bepaalt dat in geval van professionele rechters een schending van artikel 6 EVRM door mediaberichtgeving hoogst onwaarschijnlijk is. Opleiding en training stellen professionele rechters namelijk in staat hun oordeel te vrijwaren van externe invloed.⁴¹ In deze uitspraak verheldert het Hof ook andere punten uit de *virulent press campaign*-jurisprudentie. In deze jurisprudentie heeft het Hof onder meer bekeken in hoeverre de berichtgeving kan worden toegeschreven aan de autoriteiten, maar in *Abdulla Ali* oordeelt het Hof dat informatieverschaffing van autoriteiten aan de media niet relevant is voor de vraag of berichtgeving in een concrete zaak de eerlijkheid (dus de onpartijdigheid van de rechter) heeft aangetast.⁴² Hiermee lijkt ook een ander vraagpunt te zijn beantwoord, namelijk onder welke omstandigheden een virulent press campaign de verantwoordelijkheid van de lidstaat meebrengt.⁴³ De mogelijke verantwoordelijkheid van de lidstaat op dit onderwerp duikt in de jurisprudentie op in samenhang met de betrokkenheid van de autoriteiten bij de berichtgeving;⁴⁴ nu deze betrokkenheid niet (langer) relevant wordt geacht, is het de vraag in hoeverre (nog) kan worden gesproken van een positieve verplichting van de overheid om op te treden ter bescherming van een eerlijk proces.⁴⁵ Het Hof oordeelt in ieder geval dat het risico dat juryleden worden beïnvloed door publiciteit voldoende worden weggenomen door een zeker tijdsverloop tussen publicatie en proces, en door het bestaan van waarborgen, in het bijzonder de instructies van de (professionele) rechter aan de jury, die dienen om dergelijke invloed tegen te gaan.⁴⁶ Om deze reden geeft het Hof aan dat ook bij lekenrechters van schending van de onpartijdigheid doorgaans geen sprake is. Het Hof kijkt dus alleen naar de rechtspraak zelf, uitgaande van een principiële vertrouwen dat de kenmerken (professionaliteit) en waarborgen (*jury directions*) die beschermen tegen beïnvloeding van haar onpartijdigheid, hun werk doen.

⁴¹ EHRM 30 juni 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0630JUD003097112 (*Abdulla Ali* t. het Verenigd Koninkrijk), par. 87 en 88.

⁴² Deze kwestie staat los van uitlatingen door autoriteiten in de media over de schuldvraag voorafgaand aan de rechterlijke beslissing: dan is de onschuldpresumptie op zichzelf in het geding, EHRM 30 juni 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0630JUD003097112 (*Abdulla Ali* t. het Verenigd Koninkrijk), par. 90.

⁴³ Zie hierover J.H.B. Bemelmans, *Totdat het tegendeel is bewezen. De onschuldpresumptie in rechtshistorisch, theoretisch, internationaalrechtelijk en Nederlands strafprocesrechtelijk perspectief*, Deventer: Wolters Kluwer 2018, p. 283-284.

⁴⁴ ECHR 15 oktober 1980, ECLI:CE:ECHR:1980:1015DEC000840378 (*Jespers* t. België), waarin de Commissie spreekt van de verantwoordelijkheid van de Lidstaat voor dergelijke media-aandacht '*notamment lorsqu'elle a été provoquée par l'un de ses organes*'; EHRM 29 mei 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:0529JUD003982008 (*Shuvalov* t. Estland), par. 82, met verwijzing naar *Jespers* t. België.

⁴⁵ Een (uitzonderlijk) voorbeeld daarvan is EHRM 16 december 1999, ECLI:CE:ECHR:1999:1216JUD002472494 (*T. t. het Verenigd Koninkrijk* en *V. t. het Verenigd Koninkrijk*) waarin wél een schending van artikel 6 EVRM vanwege media-aandacht werd geconstateerd, maar niet wat betreft de onpartijdigheid; het Hof verweet het gerechtelijke apparaat in deze zaken geen maatregelen te hebben genomen, zoals sluiting der deuren, om de (zeer jeugdige) verdachten effectieve deelname te verzekeren.

⁴⁶ EHRM 30 juni 2015, ECLI:CE:ECHR:2015:0630JUD003097112 (*Abdulla Ali* t. het Verenigd Koninkrijk), par. 89 en 92: '*adequate legal framework that provides appropriate guidance aimed at securing a fair trial*'.

Conclusie

Het EHRM positioneert de media ten opzichte van de rechtspraak op basis van hun plicht te berichten over zaken van publiek belang. In deze bijdrage is naar voren gekomen dat het Hof bemoeienis van de media met de rechtspraak om verschillende redenen essentieel acht. De samenleving heeft recht op informatie over de rechtspraak, onder meer om te kunnen beoordelen of rechters op een juiste manier vormgeven aan hun verantwoordelijkheden, en berichtgeving vormt een bijdrage aan de kwaliteit van de rechtspraak doordat het publieke debat informatie en feedback oplevert voor de rechtspraak. Berichtgeving door de media over rechtspraak draagt aldus bij aan het vertrouwen van de samenleving in het instituut rechtspraak.

Het Hof benoemt gewichtige taken en plichten voor de media, maar de vraag is wat dit gedachtegoed betekent voor of vraagt van de rechtspraak. Het EHRM verbindt de taak van de media met de openbaarheidseis uit artikel 6 EVRM en betreedt daarmee het terrein van de eisen aan de rechtspraak zelf. Deze samenhang tussen artikel 10 en artikel 6 EVRM betekent in ieder geval dat de rechtspraak zich (tot op zekere hoogte) de aandacht van de media moet laten welgevalen en het mogelijk moet maken dat de media kunnen berichten over de rechtspraak, maar impliceert ook een communicatieve opdracht voor de rechter. Niet alleen de media, maar ook de rechtspraak heeft een wezenlijk taak in het goed informeren van het publiek over de rechtspraak en het handhaven van vertrouwen in de rechtspraak. De openbaarheidseis, die geldt voor de rechtspraak, is immers volgens het Hof (mede) gericht op het (be)vestigen van vertrouwen in en legitimiteit van de rechtspraak. Deze gedachte sluit aan bij de algemene opvatting dat de (niet democratisch gelegitimeerde) rechtspraak verantwoording aflegt door in het openbaar op te treden en haar beslissingen (telkens) te motiveren.⁴⁷ Een invulling van die communicatieve opdracht kan worden gelezen in de overweging van het EHRM dat publieke controle en publiek debat feedback op de rechtspraak genereren, die bijdraagt aan de kwaliteit van de rechtspraak en begrip in de samenleving; deze overweging suggereert dat de rechtspraak zichtbaar iets met die feedback moet doen.

Daarmee zijn we terug bij de vraag op welke manier de rechter dergelijke communicatie moet vormgeven. De jurisprudentie positioneert de rechtspraak in de relatie met de media uitdrukkelijk als rechtsstatelijk instituut en waarborg van gerechtigheid in het centrum van artikel 6 EVRM. Het EHRM onderstreept het belang van het publiek vertrouwen in de rechtspraak als de juiste instantie om in geschillen en over schuld in strafzaken te oordelen en acht beperkingen van de persvrijheid gerechtvaardigd als de media zich de rol van rechter toe-eigenen. Bij de vraag of media-aandacht de rechtspraak kan beïnvloeden (en tot schending van art. 6 EVRM kan leiden) hanteert het EHRM een sterke presumptie van vertrouwen in de rechtspraak en in haar vermogen om de eigen onpartijdigheid en een eerlijk proces te garanderen. In de besproken jurisprudentie wordt dus de eigen rol van de rechtspraak benadrukt. In aansluiting daarop moet ervan worden uitgegaan dat de communicatie van de rechter met de samenleving die het EHRM voor ogen heeft, moet plaatsvinden

⁴⁷ Zie Van der Bruggen, Pander Maat & Van Lent 2022, p. 20-23 en de aldaar aangehaalde literatuur.

via de communicatiekanalen die de rechter als rechter ter beschikking staan, namelijk de openbare zitting en de openbare uitspraak. Binnen die kaders zou de rechtspraak gevolg moeten geven aan het gedachtegoed van het EHRM over de betekenis van publiciteit, publiek debat en feedback voor de rechtspraak. Dat sluit, wat betreft de uitspraak, aan bij de (grondwettelijke) motiveringseis en de communicatieve ambities van de rechtspraak.⁴⁸ Onderzoek laat bovendien zien dat ten opzichte van het grote publiek nog veel ruimte is voor versterking van de communicatieve betekenis en responsieve functie van de uitspraak.⁴⁹

⁴⁸ Jaarplan Rechtspraak 2024, p. 18-23.

⁴⁹ Van der Bruggen, Pander Maat & Van Lent 2022, p. 29-45.

Eerder verschenen

2024, nr. 2	Recht en tech
2024, nr. 1	Reflecties op het Visitatierapport van de Rechtspraak 2022-2023
2023, nr. 3	(On)bewuste vooroordelen in de rechtspraak
2023, nr. 2	Juridische ondersteuning van de rechter
2023, nr. 1	Vertrouwen in de rechtspraak